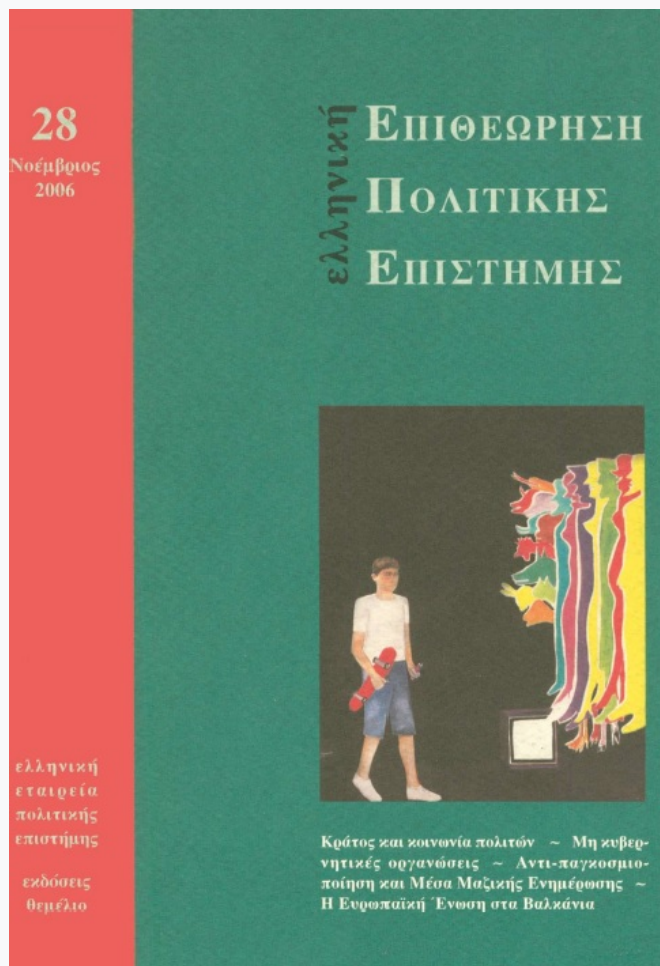

Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης

Τόμ. 28, Αρ. 1 (2006)

Η πολιτική ταυτότητα στην εποχή της παγκοσμιοποίησης. Το «κίνημα της αντιπαγκοσμιοποίησης» στον ημερήσιο αθηναϊκό Τύπο

Χριστίνα Κωνσταντινίδου

doi: [10.12681/hpsa.14662](https://doi.org/10.12681/hpsa.14662)

Copyright © 2017, Χριστίνα Κωνσταντινίδου

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Κωνσταντινίδου Χ. (2017). Η πολιτική ταυτότητα στην εποχή της παγκοσμιοποίησης. Το «κίνημα της αντιπαγκοσμιοποίησης» στον ημερήσιο αθηναϊκό Τύπο. *Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης*, 28(1), 51-84. <https://doi.org/10.12681/hpsa.14662>

Η ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΤΑΥΤΟΤΗΤΑ ΣΤΗΝ ΕΠΟΧΗ ΤΗΣ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΠΟΙΗΣΗΣ. ΤΟ «ΚΙΝΗΜΑ ΤΗΣ ΑΝΤΙΠΑΓΚΟΣΜΙΟΠΟΙΗΣΗΣ» ΣΤΟΝ ΗΜΕΡΗΣΙΟ ΑΘΗΝΑΪΚΟ ΤΥΠΟ

Χριστίνα Κωνσταντινίδου*

Στόχος του άρθρου αυτού είναι η ανάλυση της κατασκευής της έννοιας της «νέας πολιτικής ταυτότητας στην εποχή της παγκοσμιοποίησης». Ως παραδειγματικό πλαίσιο συγκρότησης της έννοιας αυτής εξετάζεται η ειδησεογραφική κάλυψη του κινήματος της «αντιπαγκοσμιοποίησης» και, πιο συγκεκριμένα, οι διαδηλώσεις που έγιναν γνωστές ως «Παγκόσμια Ημέρα Δράσης κατά του Καπιταλισμού» και οι οποίες απασχολούν τα ΜΜΕ από το τέλος της δεκαετίας του 1990 έως σήμερα. Με αφετηρία τη θεωρία του καθοριστικού ρόλου των ΜΜΕ στην κοινωνική κατασκευή της πραγματικότητας και με βάση τον θεωρητικό στοχασμό γύρω από τα νέα κοινωνικά κινήματα, τις συλλογικές ταυτότητες και την πολιτική δράση στη μετανεωτερικότητα, αναζητούνται το σημασιοδοτικό σύστημα και οι αφηγηματικές δομές του ειδησεογραφικού λόγου του αθηναϊκού Τύπου που, μέσω των αναπαραστατικών του πρακτικών, συντελεί στην κατασκευή της έννοιας «της νέας πολιτικής ταυτότητας στην εποχή της παγκοσμιοποίησης».

---

1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Το άρθρο αυτό έχει ως στόχο την ανάλυση της έννοιας της «πολιτικής ταυτότητας στην εποχή της παγκοσμιοποίησης», όπως αυτή κατασκευάζεται από τον λόγο του αθηναϊκού Τύπου. Ως παραδειγματικό πλαίσιο αυτής της συγκρότησης, εξετάστηκε η ειδησεογραφική κάλυψη των δημόσιων εκδηλώσεων μιας νέας πολιτικής συλλογικότητας¹ η οποία κάνει την εμφάνισή της στα

* Η Χριστίνα Κωνσταντινίδου είναι Λέκτορας Κοινωνιολογίας στο Τμήμα Κοινωνιολογίας του Πανεπιστημίου Κρήτης. Συνοπτική έκδοσή του άρθρου αυτού έχει παρουσιαστεί στο 7ο Συνέδριο Σημειωτικής στις 3 Οκτωβρίου 2004 στην Πάτρα.

1. Σύμφωνα με τον κλασικό ορισμό του Giddens: «Το κοινωνικό κίνημα είναι μια συλλο-

ΜΜΕ στο τέλος της δεκαετίας του 1990 ως «κίνημα της αντιπαγκοσμιοποίησης». Από τις βασικές δημόσιες εκδηλώσεις αυτού του «κινήματος»/μορφώματος, γύρω από το οποίο δραστηριοποιείται μεγάλος αριθμός ομάδων και οργανώσεων, είναι οι *Παγκόσμιες Ημέρες Δράσης κατά του Καπιταλισμού*.² Στην ουσία πρόκειται για μια σειρά κινητοποιήσεων διαμαρτυρίας (πορείες, καθιστικές διαδηλώσεις, «χάπενινγκ» δρόμου, καταλήψεις δημοσίων κτιρίων, αναμέτρηση με την αστυνομία κ.λπ.) κατά τη διάρκεια διεξαγωγής των συναντήσεων κορυφής διεθνών οργανισμών με στόχο, μεταξύ άλλων, τη ματαίωσή τους. Όλες αυτές οι προγραμματισμένες σε συγκεκριμένες ημέρες και τόπους και σχεδιασμένες κινητοποιήσεις, με επαναλαμβανόμενους στόχους και δράσεις στα πλαίσια του συμβατικού πολιτικού τελετουργικού των συναντήσεων κορυφής και των διασκέψεων των διεθνών οργανισμών, παίρνουν τη μορφή ενός διαμεσολαβημένου από τα ΜΜΕ *τελετουργικού πολιτικής σύγκρουσης και συμβολικής αντιπαράθεσης* με την πολιτική και οικονομική εξουσία.

Έχοντας λοιπόν, ως αφετηρία τον θεωρητικό στοχασμό γύρω από τα κοινωνικά κινήματα, τη διαμόρφωση των πολιτικών ταυτοτήτων και τη συλλογική δράση στην εποχή της παγκοσμιοποίησης,³ καθώς επίσης και τη θεωρία

γική προσπάθεια προώθησης ενός κοινού συμφέροντος ή πραγματοποίησης ενός κοινού σκοπού εκτός της σφαίρας των κατεστημένων θεσμών» (βλ. A. Giddens, *Κοινωνιολογία*, Gutenberg, Αθήνα, 2002, σ. 665-667). Οι θεωρίες και αναλύσεις στη σχετική βιβλιογραφία ταξινομούνται σε τρεις μεγάλες κατηγορίες: η κλασική «προσέγγιση της συλλογικής συμπεριφοράς», η «προσέγγιση της κινητοποίησης πόρων» και η «προσέγγιση των νέων κοινωνικών κινημάτων» ή «προσέγγιση των κινημάτων ως δημιουργών ταυτοτήτων». Βλ. ενδεικτικά D. Della Porta - M. Diani, *Social Movements: An Introduction*, Blackwell, Οξφόρδη 1999. Στην ελληνόγλωσση βιβλιογραφία βλ. επισκόπηση στο Σ. Αλεξανδρόπουλος, «Αναζητώντας στρατηγική ή ταυτότητα: Ζητήματα θεωρίας των κοινωνικών κινημάτων», *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, τχ. 86, 1995, σ. 83-114, και του ίδιου, *Θεωρίες για τη Συλλογική Δράση και τα Κοινωνικά Κινήματα*, τόμος Ι, Κριτική, Αθήνα 2001. Βλ. επίσης Ν. Σερντεδάκης, «Στην καρδιά των κοινωνικών κινημάτων: μια κριτική ανάγνωση της σύγχρονης θεωρίας», *Το Βήμα των Κοινωνικών Επιστημών*, τόμ. ΣΤ/24, Αυγ. 1998, σ. 41-65, και Μ. Ψημίτης «Κοινωνική και πολιτισμική συγκρότηση νέων ταυτοτήτων», *Το Βήμα των Κοινωνικών Επιστημών*, τχ. 33, 2002, σ. 47-79.

2. Οι κινητοποιήσεις αυτές αρχίζουν και απασχολούν τα διεθνή και ελληνικά μέσα από τις διαδηλώσεις στο Σιάτλ (30/11/1999) με την ευκαιρία της Διάσκεψης του Παγκόσμιου Οργανισμού Εμπορίου.

3. Το ζήτημα των σχέσεων μεταξύ ΜΜΕ και κοινωνικών κινημάτων είναι τεράστιο και έχει απασχολήσει τόσο την «κινηματική» βιβλιογραφία, όσο και την κοινωνιολογία των ΜΜΕ και τις πολιτισμικές σπουδές. Διατρέχοντας τον κίνδυνο της απλούστευσης, θα μπορούσαμε να

του κοινωνικού κονστρουκτιβισμού σε ό,τι αφορά τον καθοριστικό ρόλο των ΜΜΕ στην κατασκευή της πραγματικότητας, το άρθρο αυτό εξετάζει πώς ο αθηναϊκός Τύπος, με αφορμή τις *Παγκόσμιες Ημέρες Δράσης κατά του Καπιταλισμού*, οριοθετεί μέσω των αναπαραστατικών του πρακτικών την προβληματική σχέση μεταξύ της εθνικής ταυτότητας, της ιδιότητας του πολίτη και της συλλογικής ταυτότητας του «κινήματος της αντιπαγκοσμιοποίησης». ⁴ Στόχος είναι να διερευνηθεί εάν, τελικά, ο Τύπος, μέσα από συγκεκριμένες αφηγηματικές τεχνικές, συντελεί στην κατασκευή μιας νέας εκδοχής «των πολιτικών ταυτοτήτων στη μετανεωτερική εποχή».

2. ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΚΑ

Η μέθοδος ανάλυσης ενός συνόλου κειμένων εξαρτάται φυσικά από το θεωρητικό υπόβαθρο της μελέτης, την ανάπτυξη των αρχικών υποθέσεων, καθώς και το ιδιαίτερο περιεχόμενο και τη μορφή των κειμένων. Η πολυπλοκότητα του δημοσιογραφικού λόγου και η συνθετικότητα των αφηγηματικών επιπέδων στη συνάρθρωση περιεχομένου και μορφής που συντελούν στην κατασκευή ενός φύλλου εφημερίδας, υποχρεώνει τον ερευνητή να ξεκαθαρίσει εκ των προτέρων κάποια ζωτικής σημασίας ζητήματα. Καταρχάς, λοιπόν, θα πρέπει να διευκρινιστεί πού αρχίζει και πού τελειώνει αυτή η ανάλυση, τι θα περιλαμβάνει και τι θα αποκλείει.

Στην προκειμένη περίπτωση, το υλικό της εμπειρικής εργασίας ήταν οποιαδήποτε «πληροφορία» του αθηναϊκού Τύπου πάνω στην *πρώτη φάση* του

πούμε ότι σε αυτά τα ερευνητικά πεδία κυριαρχούν, κατά κανόνα, δύο διαφορετικές θεωρητικές οπτικές με αντίστοιχες μεθοδολογικές προσεγγίσεις: αυτή που ελλείψει καλύτερου όρου θα αποκαλέσουμε «εργαλειακή προσέγγιση» και η «προέγγιση της κοινωνικής κατασκευής» ή «κονστρουκτιβιστική προσέγγιση». Κλασικό παραμένει το έργο του T. Gitlin, *The Whole World is Watching. Mass Media in the Making and Unmaking of the New Left*, University of California Press, Berkeley/Los Angeles/Λονδίνο 1980.

4. Με κανέναν τρόπο δεν υπονοείται ότι η ταυτότητα του κινήματος αυτού ή οποιουδήποτε κινήματος είναι αποτέλεσμα της σηματοδοτικής λειτουργίας των ΜΜΕ ή ότι όσοι συμμετέχουν σε κινήματα εξαρτώνται αποκλειστικά από τα ΜΜΕ για την πληροφόρησή τους. Τα κινήματα, έχουν τους δικούς τους μηχανισμούς, όπως μέσα επικοινωνίας, εναλλακτικά ΜΜΕ, αφίσες, γκράφιτι, σημάεις, συνθήματα, πορείες, δίκτυα τοπικών και υπερεθνικών σχέσεων, επιστημονικό λόγο, πολιτικό λόγο, δημοσιογραφικό λόγο κ.λπ. Στη διασταύρωση των λόγων και πρακτικών αυτών αυτοπροσδιορίζεται και ετεροπροσδιορίζεται συνεχώς η ταυτότητα, υποσκοπείται και αναθεωρείται η εικόνα και η αυτοεικόνα των κινήματων.

«κινήματος της αντιπαγκοσμιοποίησης» (ειδήσεις, φωτογραφίες, άρθρα γνώμης, γελοιογραφίες, σχόλια κ.λπ.) από τον Δεκέμβριο του 1999 έως και τον Αύγουστο του 2001.⁵ Για τον σκοπό αυτόν, επιχειρήθηκε η εξαντλητική αποδελτίωση έξι εφημερίδων (ημερήσιες και κυριακάτικες εκδόσεις): *Ελεύθερος Τύπος*, *Ελευθεροτυπία*, *Έθνος*, *Το Βήμα*, *Η Καθημερινή* και *Τα Νέα*.⁶ Η επιλογή των εφημερίδων υπαγορεύτηκε από τη θέση που κατέχουν από κυκλοφοριακή άποψη στον αθηναϊκό Τύπο – ειδικά *Τα Νέα* και η *Ελευθεροτυπία* πραγματοποιούν σχεδόν το 40% της συνολικών πωλήσεων. Από τα δημοσιεύματα που συγκεντρώθηκαν, τα περισσότερα, ακολουθώντας τη λογική της επικαιρότητας, αφορούν συγκεκριμένες δημόσιες εκδηλώσεις του κινήματος. Πέραν τούτων, υπάρχουν δημοσιεύματα με τη μορφή άρθρων γνώμης, αφιερωμάτων ή σχολίων, τα οποία χωρίς να απαγκιστρώνονται από τους καταναγκασμούς της επικαιρότητας και συγκεκριμένα συμβάντα, αποτελούν τη «δημοσιογραφική μετατόπιση από την *επιφάνεια* (γεγονός, ζήτημα, πρόβλημα) στο *υπόβαθρο* (αιτία, κίνητρο, ερμηνεία)», όπως την έχουν αναλύσει παραδειγματικά ο Hall και οι συνεργάτες του.⁷

Θεωρώντας, σύμφωνα με τη θεμελιώδη αρχή της σημειωτικής, ότι το φύλλο μιας εφημερίδας αποτελεί ένα οργανωμένο σύμπαν, με άλλα λόγια ένα σύστημα που προσδιορίζεται από μια σειρά κανόνες και βασίζεται σε ένα

5. Συνολικά αποδελτιώθηκαν 427 απλά ή σύνθετα (ρεπορτάζ κ.λπ.) δημοσιεύματα. Επιπλέον, εντοπίστηκαν συγκεκριμένα ένθετα περιοδικά ή φύλλα εφημερίδων (π.χ. *Αφιέρωμα της Ελευθεροτυπίας* στις 1/7/00 ή το σύνολο του αθηναϊκού Τύπου από τις 20/7/01 έως 22/7/01) που αναφέρονται σχεδόν εξ ολοκλήρου στο κίνημα της αντιπαγκοσμιοποίησης και όπου η αριθμητική αποδελτίωση χάνει το νόημά της. Πέραν αυτού του χρονικού διαστήματος, έχουν χρησιμοποιηθεί επιλεκτικά κάποια μεταγενέστερα δημοσιεύματα τα οποία παρουσιάζουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον από σημασιολογικής πλευράς.

6. Η αποδελτίωση πραγματοποιήθηκε στο αρχείο Τύπου της Βουλής. Δυστυχώς, τεχνικοί λόγοι δεν επέτρεψαν την πρόσβαση στο σύνολο των φύλλων των έξι εφημερίδων για το διάστημα αυτό. Αναγκαστικά λοιπόν, υπάρχουν κενά και λείπουν δημοσιεύματα συγκεκριμένων περιόδων. Προκειμένου να μετριάσει κάπως αυτή η αδυναμία, η ανάλυση, για λόγους που εξηγούνται πιο κάτω, επικεντρώθηκε στην εφημερίδα *Ελευθεροτυπία* και, με προσφυγή στο έντυπο και ηλεκτρονικό αρχείο της, συμπληρώθηκαν τα κενά του αρχείου της Βουλής. Ταυτόχρονα, χρησιμοποιήθηκαν τα δημοσιεύματα των υπόλοιπων εφημερίδων, όπου αυτό ήταν δυνατόν, επικουρικά και συγκριτικά με στόχο τον έλεγχο των υποθέσεων και την επιβεβαίωση του προβληματισμού.

7. S. Hall κ.ά., *Policing the Crisis: Mugging the State and Law and Order*, Macmillan, Λονδίνο 1978 – βλ. μετάφραση του αντίστοιχου κεφαλαίου στο Μ. Κομνηνού - Χ. Λυριντζής, (επιμ.), *Κοινωνία, Εξουσία και Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας*, Παπαζήσης, Αθήνα 1988, σ. 273-323.

πλέγμα κειμενικών σχέσεων διάφορων επιπέδων με την αλλαγή της εστίασης της ανάλυσης, η προσέγγιση του ειδησεογραφικού λόγου μπορεί να γίνει από πολλές διαφορετικές και αλληπλύνδεταις οπτικές (αφηγηματικές τεχνικές, συγκείμενο, σχέσεις κειμένου-περικειμένου κ.λπ.). Στο παρόν κείμενο, αναφέρεται μόνον η ανάλυση των αφηγηματικών τεχνικών του αθηναϊκού Τύπου. Η μέθοδος αυτή αφορά την εξέταση του συνόλου των δημοσιευμάτων που σχετίζονται θεματικά με το «κίνημα της αντιπαγκοσμιοποίησης» (ειδήσεις, ρεπορτάζ, άρθρα γνώμης, γελοιογραφίες κ.λπ.) ως ενιαίο αφήγημα ή ως διασταυρούμενα ή εγκιβωτισμένα μικρο-αφήγηματα. Παρόλο που η ανάλυση δεν μπορεί να πραγματοποιηθεί ανεξάρτητα από τα λεκτικά ή εξωλεκτικά συμφραζόμενα του αφηγήματος, εντούτοις δίνεται έμφαση στην επισώρευση των ειδήσεων καθώς θεωρείται ότι το νόημα προκύπτει, όχι από τα επιμέρους «επεισόδια» των αναπαραστάσεων των διάφορων κινητοποιήσεων «κατά της παγκοσμιοποίησης», αλλά από τη χρονική αλληλουχία τους στη βάση μιας κοινής αφηγηματικής δομής. Από μεθοδολογική άποψη, ο στόχος της ανάλυσης δεν ήταν να εξαντληθούν ποσοτικά τα υπάρχοντα δημοσιεύματα αλλά, αντίθετα, να καταδειχθεί η πολυπλοκότητα των σημασιοδοτικών-συμβολικών στρατηγικών και ο πλούτος των θεμάτων που αναδύονται σε οποιαδήποτε απόπειρα ερμηνείας του ειδησεογραφικού λόγου. Η έρευνα θεωρήθηκε περατωμένη όταν ιχνηλατήθηκε μια περιοχή της οποίας η ανάλυση εμπεριείχε τα στοιχεία του κορεσμού και της επανάληψης.

Σε ό,τι αφορά την ανάλυση των αφηγηματικών τεχνικών, πολλοί μελετητές έχουν τονίσει ότι τα βασικά χαρακτηριστικά των ειδήσεων, προέρχονται σε μεγάλο βαθμό από την παράδοση της αφηγηματικότητας (*narrativité*) και η δομή τους είναι αποτέλεσμα των «αρχέγονων τρόπων διήγησης ιστοριών».⁸ Πιο συγκεκριμένα, οι παραγωγοί των ειδήσεων υιοθετούν πολύ συχνά αφηγηματικές τεχνικές και στηρίζονται σε οικείες πλοκές που δανείζονται από τη λαϊκή λογοτεχνία, με αλληλουχίες συμβάντων με ενότητα θέματος και χρονολογική/λογική σειρά που αφορούν ένα ή περισσότερα δρώντα πρόσωπα και τις μεταξύ τους σχέσεις, με κεντρικούς πρωταγωνιστές και μικρότερα ή δορυφορικά δρώντα πρόσωπα, με ήρωες, κακούς και θύματα σε συγκεκριμένους ρόλους και λειτουργίες, με αρχή, μέση και τέλος, τονίζοντας τις δραματικές μεταστροφές ή δημιουργώντας την αγωνία για την έκβαση του συμβάντος ή καταλήγοντας σε μία κορύφωση κατά την αριστοτελική έννοια. Επιπλέον, κλειδί στη σημασιοδοτική «στρατηγική» των ειδήσεων δεν είναι μόνο

8. R. Darnton, «Writing news and telling stories», *Daedalus*, άνοιξη 1975, σ. 175-194.

η κατασκευή των δρώντων προσώπων, των σχέσεων και των ρόλων τους, υπό μορφή στερεοτύπων, ούτε η λογική και χρονική αλληλουχία των αφηγημένων συμβάντων που ανήκουν, όπως θα επιχειρήσουμε να καταδείξουμε, σε συστήματα συμβασιοποιημένα και προβλέψιμα, όσο οι κοινωνικές σχέσεις της ίδιας της σημειωτικής διαδικασίας, οι αφηγηματικοί ρόλοι και οι κειμενικές θέσεις που κατασκευάζονται για τον αφηγητή (τον παραγωγό της είδησης) και τον αναγνώστη σε συνάρτηση με τις σχέσεις που παράγονται μεταξύ αφηγητή και δρώντων προσώπων. Όπως τονίζει ο Stanzel,⁹ «όπου μεταβιβάζεται μια είδηση, όπου αναφέρουν ή αφηγούνται κάτι, γίνεται αισθητή η φωνή ενός διαμεσολαβητή, ενός αφηγητή». Εξάλλου, πολλές αναλύσεις των αφηγηματικών τεχνικών των ειδήσεων¹⁰ έχουν καταδείξει ότι οι ειδήσεις αναπτύσσουν αυτό που η Κακαβούλια¹¹ αποκαλεί «υβριδική διακειμενική σύντηξη κειμενικών ειδών πειθούς, ψυχαγωγίας και πληροφόρησης» και κυρίως «την ανάμειξη της μυθοπλασίας (fiction) και της πραγματικότητας (fact), ό,τι, δηλαδή, ορίζεται με τον νεολογισμό “faction”». Όπως τονίζει, το γεγονός ότι η ειδοσιογραφία καλείται να υπηρετήσει πολλαπλούς στόχους σε ένα μόνο σχήμα, συνεπάγεται «μια ανάμειξη κωδίκων στα κειμενικά είδη (αφήγησι-συνομιλία), στον επικοινωνιακό προσανατολισμό του λόγου (δημόσιος-ιδιωτικός), αλλά και στα επίπεδα ύφους ή στις κοινωνικές γλωσσικές ποικιλίες που συναποτελούν το τελικό προϊόν της ειδοσιογραφικής γλώσσας».¹²

3. Η ΑΝΑΛΥΣΗ. ΤΟ ΑΦΗΓΗΜΑ «ΑΠΟ ΤΟ ΣΙΑΤΑ ΣΤΗ ΓΕΝΟΒΑ» ΣΤΟΝ ΑΘΗΝΑΪΚΟ ΤΥΠΟ

Σε αναλογία, με το κλασικό ρεαλιστικό μυθιστόρημα που, σύμφωνα με τον Barthes, αποτελεί μια διαδοχή στιγμών νοηματικής πληρότητας και στιγμών

9. F. Stanzel, *Θεωρία της Αφήγησης*, University of Studio Press, Θεο/κν 1999, σ. 33.

10. Για μια πολύτιμη και κατατοπιστική επισκόπηση σχετικά με την αφηγηματική ανάλυση των ειδήσεων, βλ. Μ. Κακαβούλια, «Αφηγηματικές τεχνικές στον ειδοσιογραφικό λόγο», στο Μ. Κακαβούλια, *Μελέτες για τον Αφηγηματικό Λόγο*, Ψυχογίος, Αθήνα 2003, σ. 165-193. Βλ. επίσης J. Fiske, *Η Ανατομία του Τηλεοπτικού Λόγου*, Δρομέας, Αθήνα 2000, κυρίως σ. 195-265, J. Hartley, *Understanding News*, Methuen and Co Ltd, Λονδίνο 1982, D. Morley, «Industrial conflict and the mass media», στο S. Cohen - J. Young (επιμ.), *The Manufacture of News. Deviance, Social Problems and the Mass Media*, Constable, Sage, Λονδίνο 1981, (2η αναθεωρ. έκδοση), σ. 368-392.

11. Στο ίδιο, σ. 166.

12. Στο ίδιο, σ. 168.

όπου η καθαρή περιγραφή αποκτά εμμονή σχεδόν παράλογη, τα δημοσιεύματα της ανάλυσης παράλληλα με τον συνεχή περιγραφικό πλεονασμό με τη βοήθεια του οποίου επιχειρούν να πείσουν για την πιστή αντανάκλαση της πραγματικότητας, επιστρατεύουν τη διαδοχή των γεγονότων σε μια χρονολογική αλληλουχία. Με αυτόν τον τρόπο, η αέναη χρονική ροή τεμαχίζεται σε χρονικά διαστήματα που το καθένα τους έχει αρχή, μέση και τέλος, προσδίδοντας μια συνεκτικότητα στα γεγονότα η οποία μεταμορφώνει τον χρόνο σε δομικό στοιχείο της αντιστοιχίας ανάμεσα στην αφηγηματική συνοχή και στην προτεινόμενη συνοχή της πραγματικότητας. Έτσι, ο ακριβής χρονολογικός προσδιορισμός που αποτελεί συστατικό στοιχείο κάθε είδους γύρω από το κίνημα της αντιπαγκοσμιοποίησης δεν είναι απλώς ένας τρόπος δημιουργίας της ψευδαίσθησης της επικαιρότητας. Ταυτόχρονα προσαρμόζει τα επεισόδια του τελετουργικού της πολιτικής σύγκρουσης στις απαιτήσεις μιας κατηγοριοποίησης και επανανοηματοδότησής τους. Μ' αυτή την έννοια, δημιουργούνται οι αναγκαίες εσωτερικές (με τα άλλα επεισόδια) και εξωτερικές (με τα συγκείμενά τους) συνδέσεις. Με σημειωτικούς όρους, οι ειδήσεις που αφορούν το κίνημα με τον τρόπο που διαδέχονται η μία την άλλη (σύνταγμα), τελικά συνδέονται και μετωνυμικά, μετασχηματίζοντας δηλαδή τη συνηθισμένη σειρά σε «παραδειγματική σύνδεση».¹³

Στην προκειμένη περίπτωση, από την προσεκτική συνδυαστική ανάγνωση των σχετικών δημοσιευμάτων, προκύπτει ότι ο αθηναϊκός Τύπος «κατασκευάζει» ένα νέο τύπο συλλογικής δράσης, με τυπικούς δρώντες, αντιπάλους, μέσα, στόχους, συνθήκες κ.λπ. και κάθε ιδιαίτερο συμβάν (σημαίνον) ή μια σειρά από τέτοια συμβάντα παρουσιάζεται έτσι ώστε το νόημά του να βασίζεται πάνω στην έννοια ενός γενικότερου όρου (σημαινόμενο). Η γενίκευση αυτή πραγματοποιείται διαχρονικά (σε ένα χρονικό διάστημα πολλές παρεμφερείς δημοσιεύσεις) ή συγχρονικά (με τη σελιδοποίηση πολλών παρεμφερών «δράσεων» σε μια ημέρα-σελίδα). Στον βαθμό λοιπόν που κάθε είδους ενταγμένη σε μια θεματική κατηγορία δεν εξαντλεί απλώς ένα συμβάν, αλλά αποκτά αξία ακριβώς μέσα από το σύστημα της επανάληψης με το οποίο οι διάφορες ειδήσεις ή τα διάφορα άρθρα επισωρεύονται το ένα πάνω στο άλλο, η «θεματοποίηση» των δημοσιευμάτων παρέχει το ερμηνευτικό πλαίσιο και το απαραίτητο υπόβαθρο γνώσεων ώστε οι σχέσεις μεταξύ των διαφόρων στοιχείων και το νόημά τους να θεωρούνται προφανείς αλλά να επανανοηματοδοτούνται επίσης ακατάπαυστα. Έτσι, ενώ κάθε μεμονωμένο γεγονός

13. R.E. Leach, *Πολιτισμός και Επικοινωνία*, Καστανιώτης, Αθήνα 1993, σ. 46.

μπορεί να μην παρουσιάζει ιδιαίτερο ειδοποιητικό ενδιαφέρον, η διαδικασία είναι τέτοια ώστε να παίρνει εξ ολοκλήρου νέο νόημα από τη θεματοποίησή του (συμβολικό συμπεριέχον). Απ' αυτή την άποψη, τέτοιου είδους ειδήσεις έχουν σημασία κυρίως ως στιγμές «θεμάτων» συγκροτώντας μ' αυτήν την έννοια ένα *κοινωνικό φαινόμενο*.

Αυτή η προσέγγιση του ειδοποιητικού λόγου συνεπάγεται την ανάγκη συστηματικής ανάλυσης των ουσιοδέστερων στοιχείων του αφηγήματος και των δομικών συσχετισμών τους. Στη συγκεκριμένη περίπτωση, κάθε αναφορά σε μια δημόσια εκδήλωση εμπεριέχει ως κεντρικά στοιχεία συγκεκριμένους «πρωταγωνιστές» (τους διαδηλωτές, την αστυνομία, τις «ελίτ» κ.λπ.), έναν χώρο δράσης (μια πόλη), μια ημερομηνία (ο χρόνος δράσης) και την αντιπαράθεση-σύγκρουση μεταξύ των δρώντων προσώπων (τη δράση αυτή καθ' εαυτή). Αυτό το σχήμα αποτελεί την πιο στοιχειώδη δομή μιας αφήγησης, χαρτογραφώντας μια πορεία από μια κατάσταση «ισορροπίας» ή «τάξης» (η καθημερινή ζωή στην πόλη), σε μια κατάσταση διατάραξής της (προετοιμασία της συνάντησης και της αντιπαράθεσης και σύγκρουση στον δημόσιο χώρο) και, στη συνέχεια, επαναφοράς στην αρχική κατάσταση εμφανώς όμως τροποποιημένη (καταστολή και αποκατάσταση της τάξης, απολογισμός της σύγκρουσης).

Παρότι αντικείμενο της ανάλυσης του Propp¹⁴ είναι μόνον οι λειτουργίες (οι δράσεις αυτές καθ' εαυτές) ως θεμελιώδη στοιχεία του αφηγήματος, και όχι τα δρώντα πρόσωπα ούτε τα αντικείμενα που τις υφίστανται, θεωρούμε ότι η συνύπαρξη πολλών κειμενικών ειδών και στρατηγικών στον Τύπο και η ανθρωποκεντρικότητα των ειδήσεων επιβάλλει καταρχάς την ανάγκη αναζήτησης του παραδειγματικού νοήματος των δρώντων προσώπων προκειμένου, στη συνέχεια, να συνδυαστεί με το συνταγματικό νόημα των χρόνων και των δράσεων.

Αναζητώντας, λοιπόν, στοιχεία για την ταυτότητα των δρώντων προσώπων που συμμετέχουν με διαφορετικούς ρόλους και λειτουργίες στο «μιντιακό» τελετουργικό της πολιτικής σύγκρουσης, εντοπίζονται εξ αρχής, στους δύο άξονες των παραδειγματικών και συνταγματικών σχέσεων, με τη μορφή ενός απλού διχοτομικού σχήματος, κάποιες απλουστευτικές διαζευκτικές «οργανωτικές» κατηγορίες που συσχετίζονται νοηματικά μεταξύ τους και συνηγορούν το δίκτυο των αντιθέσεων και των ισοδυναμιών των αναπαραστάσε-

14. J.V. Propp, *Μορφολογία του Παραμυθιού. Η Διαμάχη με τον Κλωντ Λεβί-Στρως και Άλλα Κείμενα*, Καρδαμίτσα, Αθήνα 1987, σ. 73, 87.

ων των δρώντων στα πλαίσια της πολιτικής σύγκρουσης. Θεμέλιο του διχοτομικού αυτού συστήματος είναι η αντίθεση μεταξύ του «κινήματος» και των «υπερεθνικών οργανισμών» που εκφράζεται στον αθηναϊκό Τύπο με την εισαγωγή μιας πληθώρας σημαίνοντων, σημειομένων, συνεκδοχών, μεταφορών, και θετικών ή αρνητικών συνεμφάσεων. Ως βασική ρητορική στρατηγική για την κατασκευή της ταυτότητας των δρώντων προσώπων καταγράφονται η διαστολή και η συστολή της εννοιολογικής ευρύτητας των σημειομένων του θεμελιακού αυτού δίπολου σε συνάρτηση με την πολιτική ταυτότητα κάθε εφημερίδας και τον συσχετισμό της συλλογικής δράσης με τη βία. Σε πολύ αδρές γραμμές, κατατάσσοντας τα δημοσιεύματα των εφημερίδων σε ένα συνεχές το οποίο διατρέχει την απόσταση μεταξύ μιας οπτικής γωνίας που στο ένα άκρο «ταυτίζεται» με αυτήν των «πολέμιων της παγκοσμιοποίησης» και στο άλλο άκρο με εκείνη του «νεοφιλελευθερισμού» ή των «ένθερμων υποστηρικτών της παγκοσμιοποίησης», στο πρώτο άκρο το δίπολο των δρώντων προσώπων συγκροτείται στη βάση μιας εξαιρετικά «διασταλμένης» έννοιας του κινήματος που, ούτε λίγο ούτε πολύ, συνιστά συνεκδοχή «όλης της ανθρωπότητας». Εδώ, το κίνημα έρχεται σε αντιπαράθεση με μια «συρρικνωμένη» έννοια των διεθνών οργανισμών, ως μετωνυμία «των ισχυρών της γης», «των αφεντάδων του πλανήτη», «των πολυεθνικών επιχειρήσεων» κ.λπ. και ως μεταφορά της καταπίεσης, της εκμετάλλευσης, της παγκοσμιοποίησης του κεφαλαίου και του (αλόγιστου) κέρδους. Στο άκρο του «νεοφιλελευθερισμού», αντίθετα, υιοθετείται μια «συσταλμένη» έννοια του κινήματος ως ανομική συμπεριφορά που ταυτίζεται μετωνυμικά με μια «μικρή ομάδα φωνασκούντων παραλόγων» (*Καθημερινή*, 24/9/2000), με τους «βάνδαλους, εξαγριωμένους μασκοφόρους εχθρούς του συστήματος» (*Καθημερινή*, 24/6/99), τους «επαναστάτες χούλιγκαν» (*Ελεύθερος Τύπος*, 22/7/01) ή με τη «νέα μορφή εξτρεμιστικής εγκληματικότητας η οποία υπερβαίνει τα σύνορα» (αναφέρεται στα *Νέα*, 18/6/01). Ο άλλος όρος του δίπολου αποτελείται από μια «διασταλμένη» έννοια των διεθνών (υπερεθνικών) οργανισμών που λειτουργούν ως μετωνυμία της Δύσης και ως μεταφορά του εκουγχρονισμού και της ανάπτυξης.

Το γεγονός αυτό, θέτει δυσεπίλυτα προβλήματα στην ενιαία ανάλυση των αφηγηματικών τεχνικών των δημοσιευμάτων. Γι' αυτόν τον λόγο, η ανάλυση εστίασε στο δίπολο που συγκροτείται κυρίως κάτω από την οπτική της «αντιπαγκοσμιοποίησης».¹⁵ Παρότι σε όλη τη διάρκεια της έρευνας χρησιμοποιή-

15. Όπως προαναφέρθηκε, οι ελλείψεις του αρχείου της Βουλής οδήγησαν στο να επικε-

θηκε η οπτική του «νεοφιλελευθερισμού» ως «υλικό ελέγχου» για την πρώτη, θεωρούμε ότι έχει ήδη αναλυθεί επαρκώς στην Ελλάδα. Πιο συγκεκριμένα, πρόκειται για «πλανητική» εκδοχή της κοινωνικής κατασκευής της «εσωτερικής απειλητικής ετερότητας» (μετανάστες, τοξικομανείς, περιθωριακοί, ανarquικοί, εξωκοινοβουλευτική αριστερά κ.λπ.) όπου αναδύεται ξεκάθαρα ο ρόλος των ΜΜΕ, στη δημιουργία και σύγκλιση μιας σειράς *πληθικών πανικών*¹⁶ και ενός κλίματος κοινωνικής ανασφάλειας που τελικά ευνοεί τη μετάβαση σε αυταρχικότερες μορφές διαχείρισης των κοινωνικών «προβλημάτων», τη γενικευμένη κοινωνική καταστολή και την παραβίαση θεμελιωδών ατομικών δικαιωμάτων.¹⁷

Αντίθετα, η επικέντρωση στην οπτική της «αντιπαγκοσμιοποίησης» εκκινεί κυρίως από το ενδιαφέρον που έχει για την κοινωνιολογία των ΜΜΕ η ρητή «υποστήριξη» που φαίνεται να παρέχει ο ιστορικά εθνοκεντρικός Τύπος σε ένα πλανητικό κίνημα/μόρφωμα και μάλιστα ακριβώς επειδή αυτό αναπαρίσταται να αμφισβητεί δυναμικά την υπάρχουσα τάξη πραγμάτων, το δόγμα του νεοφιλελευθερισμού και το πρόταγμα του εκουγχρονισμού και της ανάπτυξης.¹⁸

Στην πορεία της ανάλυσης, διαπιστώθηκε ότι παράλληλα ή σε διασταύρωση με την αφήγηση σχετικά με τις παγκόσμιες ημέρες δράσεις του κινήματος, αναπτύσσεται μία ακόμη αφήγηση η οποία, ενώ «λογικά» θα έπρεπε να προηγείται, έπεται χρονικά της πρώτης και εμφανίζεται εμβόλιμα μεταξύ των διάφορων επεισοδίων των κινητοποιήσεων. Η αφήγηση αυτή αφορά τη διερώτηση γύρω από τη γέννηση, την ανάπτυξη και την ταυτότητα του κινήματος της αντιπαγκοσμιοποίησης. Οι δύο αυτές αφηγηματικές σειρές, στην πραγματικότητα, κατασκευάζονται από διαφορετικές κειμενικές στρατηγικές και

ντρωθεί η ανάλυση στην εφημερίδα *Ελευθεροτυπία* και να χρησιμοποιηθούν οι άλλες εφημερίδες επικουρικά. Επιπλέον, η επικέντρωση στην οπτική της «αντιπαγκοσμιοποίησης» δημιουργεί μεγαλύτερη ανισομέρεια μεταξύ των αναφορών στην *Ελευθεροτυπία* και τις άλλες εφημερίδες.

16. S. Cohen, *Folk Devils and Moral Panics*, Robertson, Οξφόρδη 1980 (2η αναθεωρ. έκδοση).

17. Βλ. λεπτομέρειες στο Χ. Κωνσταντινίδου, *Κοινωνικές Αναπαραστάσεις του Εγκλήματος. Η Εγκληματικότητα των Αλβανών Μεταναστών στον Αθηναϊκό Τύπο*, Α.Ν. Σάκκουλας, Κομοτηνή-Αθήνα 2001.

18. Σύμφωνα με την κριτική ριζοσπαστική προσέγγιση, τα ΜΜΕ ως πρωτογενείς φορείς κοινωνικοποίησης ή οπμαίνοντες φορείς, μέσω της συνεχούς παραγωγής της λαϊκής συγκάθεσης στην υπάρχουσα κοινωνική δομή, συμβάλλουν στη διατήρηση των δεδομένων ταξικών, εξουσιαστικών και ιεραρχικών ισορροπιών (Hall κ.ά., *ό.π.*, σ. 101).

είδν.¹⁹ Η αφήγηση που αφορά «το τελετουργικό πολιτικής σύγκρουσης και συμβολικής αντιπαράθεσης με την πολιτική και οικονομική εξουσία» εμπεριέχεται, κατά κανόνα, στο καθαρά ειδησεογραφικό περιεχόμενο, δηλαδή τις ειδήσεις που αφορούν τις κινητοποιήσεις του κινήματος. Αντίθετα, η αφήγηση σχετικά με τη γέννηση και την ανάπτυξη του κινήματος εμπεριέχεται στα ρεπορτάζ που «υπερβαίνουν» έστω υποτυπωδώς την καθεαυτό επικαιρότητα, στα κύρια άρθρα ή στα άρθρα γνώμης. Η αφήγηση γύρω από τη γέννηση και ανάπτυξη «αυτού του εξεγερτικού πολιτιστικού μορφώματος, που γράφει στην ούγια *“Κίνημα Αντιπαγκοσμιοποίησης”*» (Ελευθεροτυπία, 18/07/2001) και η αφήγηση γύρω από τη δράση του, άλλοτε διασταυρώνονται και άλλοτε εγκιβωτίζουν ή εγκιβωτίζονται η μία μέσα στην άλλη καθώς η «σφαίρα δράσης» του κινήματος στην πραγματικότητα ορίζει «ποιοτικά» την ταυτότητά του. Κοντολογίς, η σχέση του «Είναι» του «κινήματος» με το «Πράττειν» του είναι πάντα αμοιβαία. Όπως τονίζει ο Λυριντζής,²⁰ «η δράση χρειάζεται ταυτότητα, και η ταυτότητα με τη σειρά της σηματοδοτεί τη δράση και τους φορείς της».

Η ύπαρξη των δύο αυτών, σχετικά αυτόνομων αφηγηματικών σειρών, θέτει το πρόβλημα του κατά πόσον η προοπτική (η οπτική γωνία) του αφηγητή, που καθορίζει τη σφαίρα δράσης και αποδίδει διάφορους ρόλους στα δρώντα υποκείμενα (επιτιθέμενος/αμυνόμενος, σύμμαχος/αντίπαλος, ήρωας/κακός), παραμένει σταθερή ή αν αντίθετα μεταβάλλεται με συνέπεια να τροποποιείται ή ακόμη και να αποσταθεροποιείται η ταυτότητα του κινήματος. Πιο συγκεκριμένα, διερευνήθηκε ο ρόλος που παίζουν οι αφηγηματικές τεχνικές και η τυπική λογική των διάφορων δημοσιογραφικών κειμενικών ει-

19. Μεταξύ αυτών, η προσφυγή στις «πηγές» των ειδήσεων και στους ειδικούς είναι από τις πιο σημαντικές. Σύμφωνα με την ανάλυση των Hall κ.ά. (ό.π., σ. 57-60), απ' τη μία, οι εφημερίδες καλλιεργούν τις σχέσεις με τις ίδιες «πηγές» για να υπάρχει μια συνεχής ροή ειδήσεων και, απ' την άλλη, προσφεύγουν συνήθως σε δηλώσεις καταξιωμένων δημόσιων προσώπων, προκειμένου να πληρούν οι ειδήσεις τους όρους της απαιτούμενης «εγκυρότητας» και «αντικειμενικότητας» και να μεταβιβάζεται η ευθύνη της είδησης στις πηγές. Οι «ανάγκες» αυτές συντείνουν στο να ενισχύεται συστηματικά η υπερπρόσβαση των διάφορων «εκπροσώπων» που κατέχουν προνομioύχες και ισχυρές θεσμικές θέσεις καθιστώντάς τους πρωταρχικούς προοδιοριστές (primary definers) των καθημερινών συμβάντων. Μ' αυτόν τον τρόπο, η οργάνωση των εφημερίδων ως γραφειοκρατικών μηχανισμών και η ιστορικά δομημένη σχέση τους με την εξουσία, συμβάλλει, καταρχάς και ανεξάρτητα από τη φύση του συγκεκριμένου περιεχομένου της ειδησεογραφίας, στη συμβολική αναπαραγωγή της υπάρχουσας δομής εξουσίας και της κοινωνικής θεσμικής τάξης.

20. Χ. Λυριντζής, *Σύγκριση και Ερμηνεία. Η Πορεία και οι Προοπτικές στη Σύγχρονη Πολιτική Ανάλυση*, Νήσος, Αθήνα 2001, σ. 239.

δών στη συγκρότηση της ταυτότητας του κινήματος όπως υλοποιούνται στο κείμενο και στο περικείμενο (τίτλοι, λεζάντες, φωτογραφίες κ.λπ.).

α. Η γέννηση και ανάπτυξη του κινήματος της αντιπαγκοσμιοποίησης σε άρθρα γνώμης και ρεπορτάζ

Στο αφήγημα που αφορά τη δημιουργία του κινήματος της αντιπαγκοσμιοποίησης, από τη σωρευτική ανάλυση των δημοσιευμάτων, προκύπτει ότι η γέννηση και η ανάπτυξή του εντάσσονται σε ένα σχέδιο δράσης, σύμφωνα με το οποίο η σειρά των λειτουργιών (τα αφηγηματοποιημένα στάδια) «περνάει» από:

- το εγχείρημα του προσδιορισμού ενός προβλήματος (το «κακό»: η κοινωνική ανισότητα και αδικία) και της αιτίας του (ο εχθρός: οι πλούσιοι, ο καπιταλισμός, ο φιλελευθερισμός κ.λπ.) από τα δρώντα υποκείμενα,
- την αφύπνιση (συνειδητοποίηση του προβλήματος από τα δρώντα υποκείμενα),
- την αντίδραση (το ξέσπασμα σε «αυθόρμητες» εκδηλώσεις και τη συγκρότηση της πολιτικής ενότητας των δρώντων υποκειμένων),
- την καταγγελία του «εχθρού/κακού» (κινητοποίηση/συλλογική δράση),
- με στόχο την «τιμωρία του» (μεταρρύθμιση/κοινωνική μεταβολή),
- και την εξάλειψη του προβλήματος (λύση: επανόρθωση μιας αδικίας, ισότητα, δημοκρατία, δικαιοσύνη, ελευθερία).

Καθώς η αποσπασματικοποίηση και ο υβριδισμός των διάφορων κειμενικών ειδών, επιτρέπει στον Τύπο να παραβιάζει συνεχώς τη χρονολογική σειρά και τη λογική διάταξη της αφηγηματικής δομής (το πριν, το τώρα και το μετά), αφετηριακό σημείο γι' αυτή τη συγκρότηση είναι τα ίδια τα δρώντα υποκείμενα και, πιο συγκεκριμένα, η κοινωνική, εθνική, επαγγελματική, φυλετική, κατά φύλο κ.λπ. ετερογένειά τους:

«Ποιοι βρίσκονται πίσω απ' όλον αυτόν τον ξεσηκωμό;» αναρωτιέται ρητορικά ο *Ιός της Ελευθεροτυπίας* στις 13/10/02, για ν' απαντήσει στη συνέχεια:

Θα ήταν βέβαια αφελές ν' αναζητήσει κανείς μια οποιαδήποτε άτυπη «Διεθνή της αντιπαγκοσμιοποίησης» στον ρόλο του καθοδηγητή ενός κινήματος τόσο πολύχρωμο, στις γραμμές του οποίου συναντάμε μεξικανούς ιθαγενείς και σκανδιναβούς αναρχοσυνδικαλιστές, βραζιλιάνους ακτήμονες και γαλλίδες φεμινίστριες, ιταλούς αυτόνομους και ινδούς αγρότες, βορειοαμερικανούς οικολόγους και αργεντινούς αγωνιστές των

ανθρώπων δικαιωμάτων, φιλιππινέζους εργάτες και βρετανούς καταλήψεις στέγης.

Ουσιαστικά η εμφατικά τονισμένη ετερογένεια στο σύνολο σχεδόν των δημοσιευμάτων που εξετάστηκαν αποτελεί την αντεστραμμένη πλευρά της κοινωνικής και πολιτισμικής ομογενοποίησης που θεωρείται ότι επιφέρει η εμπορευματοποίηση, ο καταναλωτισμός και η παγκοσμιοποίηση. Η ρητορική αυτή στρατηγική, ενεργοποιεί δύο αλληλένδετα συστήματα σημασιολογικών. Στο πρώτο, η συσσώρευση ετερόκλητων φυλών, εθνικοτήτων, επαγγελματιών, πολιτικών και ιδεολογικών πεποιθήσεων κ.λπ. τονίζει τη γεωγραφική, επαγγελματική, πολιτιστική, γλωσσική, θρησκευτική πολυμορφία και τις μεγάλες διαφορές στον τρόπο ζωής, τις πεποιθήσεις, τις επιθυμίες, τα ενδιαφέροντα κ.λπ. Αυτή η ποικιλότητα, συνιστά σε δεύτερο επίπεδο μεταφορά της δυνατότητας ειρηνικής συνύπαρξης και αλληλεγγύης των λαών και των κοινωνικών ομάδων μέσα από διαδικασίες διαπολιτισμικής επικοινωνίας και αναγνώρισης της διαφοράς. Στην προκειμένη περίπτωση, δηλαδή, η συλλογικότητα δεν συγκροτείται ως «εσωτερική απειλή» αλλά ως μετωπική του «πολυφωνικού πλήθους των παραγωγικών, δημιουργικών υποκειμενικότητων της παγκοσμιοποίησης που έχουν μάθει να ταξιδεύουν πάνω σε αυτήν την αχανή θάλασσα [και να] βρίσκονται σε διαρκή κίνηση».²¹

Ωστόσο, η αναζήτηση ενός κοινού πεδίου, όχι μόνο ως απλή συνένωση εξατομικευμένων προσώπων, προκειμένου να συνδεθεί αυτό το «ετερόκλητο πλήθος» μεταξύ του και να μετασχηματιστεί σε ένα ενιαίο πολιτικό υποκείμενο (το κίνημα), ώστε να καταφέρει να συγκροτήσει σχετικά συνεκτικούς στόχους και προτάγματα, είναι σε όλο το φάσμα του αθηναϊκού Τύπου έντονη. Η προσπάθεια αυτή έχει αφετηρία το θεμελιώδες γεγονός ότι πρέπει να οικοδομηθεί μια μορφή ενότητας που, από τη μία, να αποκλείει μια εκ των προτέρων ιδεολογική και πολιτική συνοχή ή ταύτιση έτσι ώστε να είναι συμβιβάσιμη με την ποικιλομορφία και την αυτονομία των υποκειμένων, και, από την άλλη, να αποκλείει κάθε «άνωθεν» ενοποίηση και οργάνωση στα πρότυπα της παραδοσιακής πολιτικής εξουσίας.²² Αναζητώντας λοιπόν και εστιάζοντας στη φύση του δεσμού που ενώνει τις συνιστώσες αυτού του «ετερόκλητου πλήθους», στον αθηναϊκό Τύπο, φαίνεται, καταρχάς, ότι τα συλλογικά υποκείμενα ενώνει μια κοινή «μοίρα» και μια μακρά σειρά «απειλών»:

21. M. Hardt - A. Negri, *Η Αυτοκρατορία*, Scripta, Αθήνα 2002, σ. 97.

22. E. Laclau, *Πολιτική και Ιδεολογία στη Μαρξιστική Θεωρία*, Σύγχρονα Θέματα, Θεσσαλονίκη 1983, σ. 245.

«Από πού αντλεί το κοινωνικό κίνημα αυτή τη νέα δυναμική, η οποία του δίνει την ικανότητα να εντοπίζει κοινά σημεία μεταξύ διαφόρων οργανώσεων, κάτι που δεν συνέβαινε στο πρόσφατο παρελθόν;» αναρωτιέται ο Ιγνάσιο Ραμονέ στην εφημερίδα *Ελ Παϊς*. «Χωρίς αμφιβολία», απαντάει ο μεγάλος δημοσιογράφος, «η παγκοσμιοποίηση που ενώνει τις οικονομικές πολιτικές και επιβάλλει παντού τα ίδια μέτρα (μαζικές απολύσεις, ελεεινές συνθήκες εργασίας, οικολογικές λεηλασίες, κατάργηση του κράτους πρόνοιας, μείωση των δημόσιων δαπανών, αύξηση του εξωτερικού χρέους, περιθωριοποίηση των μειονοτήτων κ.λπ.) συμβάλλει στην ομοιογενοποίηση των διαμαρτυριών. Παρά την ανομοιογένεια των διεκδικήσεων δημιουργείται μια πραγματική σύγκλιση ανάμεσα στον αγροτικό κόσμο, τα εργατικά συνδικάτα, τις οικολογικές οργανώσεις, τα νέα κινήματα δράσης πολιτών, όπως η Αττα, τις γυναικείες οργανώσεις, τις ομάδες υπεράσπισης των δικαιωμάτων των ιθαγενών, και στα οποία προστίθεται μια γενιά νέων διαδηλωτών, που φέρνουν μαζί τους ένα δροσερό ενθουσιασμό» (*Ελευθεροτυπία*, 07/07/2001).

Σ' ένα βαθύτερο επίπεδο, θα μπορούσαμε να πούμε ότι ο συνδυετικός κρίκος που ενοποιεί τα υποκείμενα είναι παρεμφερής με αυτόν που συνδέει τα νέα κοινωνικά κινήματα και αφορά μια αυξανόμενη δυσπιστία απέναντι στο πρόταγμα της ανάπτυξης.²³

...Η μαγική λέξη «ανάπτυξη» που επικαλούνται όλες οι κυβερνήσεις (συντηρητικές, νεοφιλελεύθερες, σοσιαλδημοκρατικές, σοσιαλιστικές) και την οποία συστηματικά ταυτίζουν με τις αναγκαίες επενδύσεις των εταιρειών, κατά προτίμηση των ιδιωτικών, είναι η μία όψη του νομίσματος. Η άλλη όψη είναι ότι οι επιχειρήσεις και οι αγορές, εκμεταλλευόμενες την αναγόρευσή τους σε «ατμομηχανές της ανάπτυξης» –μετά τη σταδιακή εκούσα-άκουσα απόσυρση του κείνοιανού κράτους από αυτό το ρόλο–, έχουν φθάσει στο σημείο με τη δύναμή τους να διαφθείρουν και να «διαπλέκουν» τις εθνικές κυβερνήσεις, να περνάνε τη «γραμμή» τους στους διεθνείς οικονομικούς οργανισμούς (Διεθνές Νομισματικό Ταμείο, Παγκόσμιο Οργανισμό Εμπορίου, Παγκόσμια Τράπεζα κ.ά.), να υποχρεώνουν τα κράτη σε «καλλιστεία» για το ποιο προσφέρει το πιο ευνοϊκό επενδυτικό περιβάλλον (κυρίως φορολογικό) κ.λπ. Γενικά, οι επιχειρήσεις σε πα-

23. J. Habermas, «Νέα Κοινωνικά Κινήματα», *Το Βήμα των Κοινωνικών Επιστημών*, τόμ. Β', τχ. 7, 1992, σ. 133-140.

γκόσμιο επίπεδο έχουν επιβάλει την «ατζέντα» τους και μέσω της παγκοσμιοποίησης αυτή η διαδικασία έχει γίνει σωστός οδοστρωτήρας... (Ελευθεροτυπία, 15/7/01).

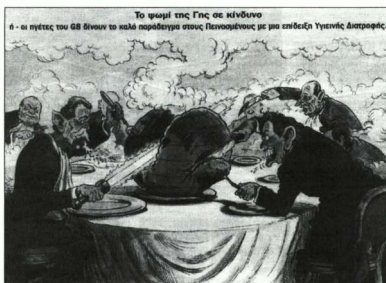
Καθώς, λοιπόν, μέσω της μετατόπισης από την επικράτεια του κράτους σε ολόκληρο τον πλανήτη, τα συλλογικά υποκείμενα συγκροτούνται ως *θύματα* μιας ενιαίας παγκόσμιας διαδικασίας, κύριο αποτέλεσμα της οποίας είναι η παραγωγή αδικίας και ανισότητας, αναζητείται ο «ένοχος», ο «κοινός εχθρός». Αν και είναι δύσκολο από το πλήθος των σημαινόντων, των συνεκδοχών και των μεταφορών που επιστρατεύει ο αθηναϊκός Τύπος να προκύψει μια σαφής αναπαράσταση του «εχθρού» του κινήματος ως αναγνωρίσιμη ομάδα, τάξη ή κοινωνική κατηγορία, εντούτοις η ανεξέλεγκτη δράση υπερεθνικών «συνωμοτικών», αδιαφανών δικτύων των «πλουσίων» (είτε κυβερνήσεων και χωρών, είτε ανθρώπων και επιχειρήσεων)²⁴ «μακριά από τους λαούς», συμπυκνώνει με τον πιο περιεκτικό τρόπο την εικόνα του «κακού» στη μεγαλύτερη μερίδα των δημοσιευμάτων. Ενός κακού που έχει ως θύματα, ανάλογα με τα συμφραζόμενα, τους «φτωχούς» της γης, τον «τρίτο κόσμο», το περιβάλλον ή όλη την ανθρωπότητα.

Η πολιτική σήμερα που υπερασπίζεται δήθεν τις ανοικτές κοινωνίες και την παγκοσμιοποίηση δρα και συμπεριφέρεται μονομερώς, υπηρετεί τυφλά τους νόμους και τους κανόνες των αγορών, αποκλείει και καταστρέφει τη ζωή εκατομμυρίων παιδιών, γυναικών και ανδρών, τους μετατρέπει σε εμπορεύματα ποιότητας και κερδίζει χρυσάφι από την εξαθλίωσή τους και τη στέρηση των στοιχειωδών δικαιωμάτων, τους οδηγεί στην αναγκαστική πορνεία, στη μαύρη εργασία και ταυτόχρονα ποινικοποιεί την εξαθλίωσή τους και δημιουργεί την εντύπωση-βεβαιότητα ότι οι πολίτες που ζουν σε αυτές τις συνθήκες είναι προσωπική τους επιλογή και γι' αυτό καταδικαστέα και εγκληματική. Αποσιωπούν με τέχνη ότι η πολιτική

24. Αντίπαλοι του «πλήθους», «των λαών της γης», «της ανθρωπότητας», «του ανθρώπου», μεταξύ άλλων κατονομάζονται: «όσοι μετέχουν στις Συνόδους Κορυφής», «οι πλούσιοι» «οι υπερεθνικές ελίτ», «ο άγριος καπιταλισμός», «οι κατεστημένες δυνάμεις», «οι ιοχυροί της γης», «οι αφεντάδες του πλανήτη», «η παγκόσμια ελίτ», «τα κέρδη», «η οικονομική μεγέθυνση», «η ατλαντική ελίτ», «ο τουρμπο-καπιταλισμός», «η αυτοκρατορία» «η νεο-φιλελεύθερη συνταγή», «η άνισα κατανεμημένη ευημερία», «η παγκόσμια οικονομική ολοκλήρωση», «η παγκοσμιοποίηση», «η παγκοσμιοποιημένη βαρβαρότητα», «η νέα τάξη πραγμάτων», «οι πολυεθνικές», «τα πρεζόνια της εξουσίας», «οι θιασώτες του άκρατου καταναλωτισμού», «οι αξιωματούχοι των διεθνών οργανισμών», «οι “βρικόλακες” του χρήματος και της εκμετάλλευσης», «οι εξουσιαστές του πλανήτη» κ.λπ.

αυτή και ο πολιτισμός που εφαρμόζεται από τους G8 μετατρέπει την ανθρώπινη ζωή σε εμπορικές πράξεις και έχει την ευθύνη για την εξαθλίωση της ζωής εκατομμυρίων συνανθρώπων μας στον τρίτο κόσμο αλλά και στην καρδιά των καπιταλιστικών χωρών (Ε.Ε., ΗΠΑ)... (*Ελευθεροτυπία*, 16/7/01).

Το διχοτομικό αυτό σχήμα, αποτελεί νέα εκδοχή της διάκρισης μεταξύ «λαού» και «εχθρού» όπως την έχει αναλύσει ο Σοφός²⁵ στη λαϊκιστική ιδεολογία στον αθηναϊκό Τύπο. Όπως η λαϊκή ταυτότητα συγκροτείται στη βάση της θέομησης του φαντασιακού ανταγωνισμού μεταξύ του «λαού» και του «εχθρού» του, ο οποίος αναπαρίσταται ως το απόλυτο «κακό», έτσι, στον αθηναϊκό Τύπο, ασαφείς κοινωνικές κατηγορίες (οι «υπερεθνικές ελίτ», «οι ισχυροί της γης», «οι αφεντάδες του πλανήτη» κ.λπ.) «οι οποίες νοούνται ως “ανθρωπομορφικές οντότητες” και όχι ως δίκτυα σχέσεων εκμετάλλευσης και κυριαρχίας»,²⁶ απειλούν με καταστροφή ολόκληρο τον πλανήτη.

Εικόνα 1: *Έθνος* 21/7/01

Όπως τονίζει ο Σοφός, «μέσω αυτής της απλούστευσης του κοινωνικού και πολιτικού πεδίου και της διχοτόμησης του σε απολύτως κακά, μη λαϊκά, αντι-λαϊκά, και απολύτως καλά, λαϊκά στοιχεία, ο λαός ουσιοποιείται και αναπαρίσταται ως “ηθική κοινότητα” χαρακτηριζόμενη από αγνότητα και αυ-

25. Σ. Σοφός, «Λαϊκή ταυτότητα και πολιτική κουλτούρα στη μεταδικτατορική Ελλάδα: προς μια πολιτισμική προσέγγιση του λαϊκιστικού φαινομένου», στο Ν. Δεμερτζής (επιμ.), *Η ελληνική πολιτική κουλτούρα σήμερα*, Οδυσσέας, Αθήνα 1995, σ. 133-157.

26. Στο ίδιο, σ. 139.

Εικόνα 2: Ελευθεροτυπία, 20/7/2001

θεντικότητα, ενώ ο εχθρός “δαιμονοποιείται” και αναπαρίσταται ως απειλητικός και μισοματικός.²⁷ Με τον ίδιο τρόπο, το «πλήθος» το οποίο συγκροτείται ως θύμα και αενάως απειλούμενο, μέσω ενός οικουμενιστικού ουτοπισμού και ηθικισμού, ενσαρκώνει «τους ανθρώπους πάνω από τα κέρδη» και οι κινητοποιήσεις, στα πλαίσια μιας ιδεαλιστικής εξιδανίκευσης, αποκτούν το χαρακτήρα του εννοιολογικού και ηθικού επαναπροσδιορισμού των όρων ζωής των πολιτών κάτω από τις νέες συνθήκες της παγκοσμιοποίησης.

...Το πολύμορφο και εν πολλοίς ετερόκλητο παγκόσμιο κίνημα εναντίον της παγκοσμιοποίησης, που εμφανίστηκε στο Σιάτλ και σήμερα στη Γένοβα και αύριο στην Αθήνα, κι όπου αλλού θα συναντιούνται οι ισχυροί του κόσμου, είναι η ομορφιά του Μάη του 1968, που έμεινε στη μέση, κι όλων των κινημάτων της δεκαετίας του '60 και του '70, κι αυτών της Λατινικής Αμερικής του Τσε Γκεβάρα και των Ζαπατίστας, είναι όπως αυτοπροσδιορίζεται και το ίδιο: η οργή και η φωνή όλων των εξεγερμένων και η γροθιά όλων των κολασμένων της Γης, που το ανήθικο και βάρβαρο

27. Στο ίδιο, σ. 140.

καπιταλιστικό σύστημα σπρώχνει στο περιθώριο και γεμίζει τις ανθρώπινες χωματερές που φτιάχνει στο όνομα της εξέλιξης, της ανάπτυξης και της προόδου, που οι ίδιοι ορίζουν στα μέτρα τους και καταπώς τους βολεύει για να έχουν περισσότερα κέρδη [...] Το κίνημα όμως τους έχει πάρει από κοντά και τους κυνηγάει. Αποκαλύπτει και καταγγέλλει τις βαρβαρότητές τους, αυτοοργανώνεται, δικτυώνεται, ενώνεται κι απαλλαγμένο από δογματισμούς και δόγματα κι από ξεπερασμένες ιδεολογικές αγκυλώσεις, και με μέτρο των πάντων τον άνθρωπο, αγκαλιάζει τον πλανήτη για να τον σώσει κι ονειρεύεται ξανά και πιστεύει και ελπίζει πως μπορεί να τα καταφέρει... (Έθνος, 21/7/01).

Απ' τη στιγμή, λοιπόν, που κατονομάζεται ο «κοινός εχθρός», στο αφήγημα του αθηναϊκού Τύπου, προβάλλει ως λογικό και αναπόδραστο γεγονός η δυσαρέσκεια και η αντίδραση σ' αυτόν ενώ η συνεχής αναφορά στις κινητοποιήσεις *επιβεβαιώνει* την πραγματικότητα της «γέννησης και γιγάντωσης» ενός διεθνούς κινήματος. Μ' αυτήν την έννοια, η ταυτότητα οικοδομείται πάνω στην καταγγελία της παγκοσμιοποίησης σε μια σταθερά συγκρουσιακή διατύπωση.

Ο ΔΙΑΔΗΛΩΤΗΣ. Χθες στο Γκέτεμποργκ, προχθές στο Πόρτο Αλέγκρε, προηγουμένως στην Πράγα, πιο πριν στο Σιάτλ, αύριο στη Γένοβα. Τα ρεπορτάζ όλων των σοβαρών εφημερίδων της Ευρώπης συμφωνούν ότι το *προφίλ του διαδηλωτή* κατά της παγκοσμιοποίησης είναι εκείνο «ενός νέου, συνήθως, ανθρώπου, που ανησυχεί για τις πολιτικές και οικονομικές εξελίξεις στον κόσμο» (Λε Μοντ), «*φοβάται το μεγάλο και το απρόσωπο*» (Γκάρντιαν), «*δεν είναι ενταγμένος σε κόμματα*» και, μάλιστα, «*μπορεί να αισθάνεται τον εαυτό του στο περιθώριο των πραγμάτων*» (Τέλεγραφ), τον *απωθεί η ιδέα* ότι «η Ευρώπη γιγαντώνεται για να αντιμετωπίσει το γίγαντα της Αμερικής» (Ελ Παϊς), «*νοιάζεται για το περιβάλλον και την ποιότητα ζωής*» (Τσάιτουγκ), «*δεν έχει ακόμα καταλάβει τι σημαίνει παγκοσμιοποίηση, αλλά τη φοβάται*» (Τάιμς), «*δεν καθοδηγείται από κανέναν και οργανώνεται μέσω του Ίντερνετ*» (Ιντιπέντεντ) και, τέλος, «όσο *αλλοπρόσαλλη* και αν είναι η *σύνθεση* αυτού του εμβρυακού κινήματος –ο ακροδεξιός με τη σβάστικα πλάι στον αριστερό με το μπλουζάκι του Τσε Γκεβάρα– *φέρεται αποφασισμένος να μην αφήσει στην πουχία τους* εκείνους που θέλουν ν' αγοράσουν τον κόσμο όλον» (Κοριέρε Ντέλα Σέρα), (Ελευθεροτυπία, 18/06/2001, η έμφαση της γράφουσας).

Ένα ετερόκλητο πλήθος δεκάδων χιλιάδων διαδηλωτών βρήκε κοινούς

παρονομαστές, αγρύπνησε στο Σιάτλ, επί τέσσερις ημέρες, εκφράζοντας μαχητικά το δικό του όραμα για το μέλλον των κατοίκων του πλανήτη στις αρχές της νέας χιλιετίας κόντρα στο μοντέλο της παγκοσμιοποίησης των μεγάλων επιχειρήσεων. Μια πόλη σε κατάσταση πολιορκίας να μετατρέπεται σε πεδίο μάχης, με σπασμένες βιτρίνες καταστημάτων, σύννεφα δακρυγόνων και αθρόες συλλήψεις. Μια ασυνήθιστη εικόνα στην καρδιά του καπιταλισμού (*Ελεύθερος Τύπος*, 6/12/99).

Το πέρασμα «από το ζωώδες ένστικτο της αυτοσυντήρησης [...] στην ποιητική αυτογνωσία της συνείδησης (*Ελευθεροτυπία*, 10/8/01) και η συνεχής αναφορά στις κινητοποιήσεις επιβεβαιώνει την πραγματικότητα της «γέννησης και γιγάντωσης» ενός διεθνούς κινήματος:

Εικόνα 3

ΦΟΥΝΤΩΝΕΙ: Σιάτλ, Τorόντο, Πράγα, Νίκαια, Γκέτεμποργκ
Η ΓΕΝΝΗΣΗ ενός κινήματος

Τα τελευταία τρία χρόνια, από την περιβόητη «μάχη του Σιάτλ» και μετά, τείνει να κατοχυρωθεί στη συνείδηση του κόσμου ότι όπου συναντούνται οι ισχυροί της Γης ένας πολύχρωμος στρατός θα αντιτίθεται στον προελαύνοντα νεοφιλελευθερισμό. Οι στρατιές των ατάκτων που συγκεντρώνονται στις μητροπόλεις της υφηνλίου, από τη Νίκαια ως τη Πράγα και από την Ουάσιγκτον ως τη Γένοβα, επικοινωνούν και συνεργάζονται έχοντας αναδείξει ως όπλα αυτοοργάνωσης και αλληλεγγύης το Διαδίκτυο και τις νέες τεχνολογίες. Ταυτόχρονα, δεν περιφρονούν την άμεση δράση

και τις τακτικές πολιτικής ανυπακοής, ενώ δεν λείπουν τα κρούσματα βίας αλλά και οι αιματηρές συγκρούσεις (που δεν οφείλονται πάντα σε θερμοκέφαλους διαδηλωτές όσο σε όργανα με εγκληματικά υπερβάλλοντα ζήλο) (*Ελευθεροτυπία*, 01/11/2001).

Πέρα από την κοινή μοίρα που ενώνει τις ομάδες που συναπαρτίζουν το κίνημα, στον βαθμό που θεωρείται ότι «*υπερβαίνουν σύνορα και πολιτικοϊδεολογικές καταβολές*», η ενότητα, η συλλογική ταυτότητα, συγκροτείται στη βάση μιας «νέας» ηθικής δέσμευσης, ενός κοινού «βιώματος» και οράματος, «*απαλλαγμένου από δογματισμούς και δόγματα κι από ξεπερασμένες ιδεολογικές αγκυλώσεις*», που παραπέμπει στην έννοια μιας φυσικοποιημένης οντότητας θεμελιωμένης στην ανθρώπινη υπόσταση, την «ανθρωπινότητα» της ανθρωπότητας.²⁸ Οι ουσιοκρατικές αρχές που έλκουν την καταγωγή τους από τον χριστιανικό ουμανισμό, τον ανθρωπιστικό κοσμοπολιτισμό του διαφωτισμού ή τον οικουμενιστικό ηθικό ορθολογισμό, επιστρατεύονται προκειμένου να ενσωματωθούν τα ανθρώπινα δικαιώματα στα πολιτικά δικαιώματα.

...Στο Σιάτλ τη μάχη δίνουν συνειδητές δυνάμεις πρωτοπορίας χωρίς κομματικές σφραγίδες εναντίον της ουσίας ενός απάνθρωπου συστήματος. Και [...] θέτουν στην ανθρωπότητα ολόκληρη το πραγματικό πρόβλημα με το πραγματικό του όνομα. Αντιτάσσουν στην απάνθρωπη παγκοσμιότητα της λογιστικής του κέρδους την άλλη παγκοσμιότητα του ανθρώπου, του πολιτισμού και της επιβίωσης του πλανήτη (*Ελεύθερος Τύπος*, 3/11/99).

Προκειμένου να αποσπαστεί η εικόνα του κινήματος από την ασάφεια μιας ακαθόριστης μάζας, η προσωπική ταυτότητα των δρώντων υποκειμένων θεμελιώνεται πρωταρχικά στην εθνική τους ταυτότητα, ενώ η κοινωνική ή επαγγελματική θέση και η στενά ορισμένη πολιτική ταυτότητα, με την έννοια της ένταξης σε κάποιο κόμμα ή πολιτικό χώρο (αναρχικοί, κομμουνιστές κ.λπ.), κατέχουν δευτερεύουσα θέση. Ουσιαστικά, δηλαδή φαίνεται ότι τα άτομα δεν μπορούν να παρασταθούν αλλιώς, παρά ως «υπάρχοντα» και δρώντα με την ιδιότητά τους ως μέλη ενός δεδομένου έθνους-κράτους, γεγονός που προϋποθέτει τη συγκρότηση της ιδέας του «φυσικού» έθνους.²⁹

28. M. Foucault, *Τι Είναι Διαφωτισμός*, Έρασμος, Αθήνα 1988, σ. 11.

29. Κ. Τσουκαλάς, *Η Εξουσία ως Λαός και ως Έθνος. Περιπέτειες Σημασιών*, Θεμέλιο, Αθήνα 1999, σ. 253.

Για πρώτη φορά στην ιστορία, πρόκειται να συγκεντρωθούν στο ίδιο σημείο της υδρογείου, την ίδια στιγμή, για τον ίδιο σκοπό, δεκάδες και ίσως και εκατοντάδες χιλιάδες άνθρωποι, που εκπροσωπούν ένα απίθανο φάσμα οργανώσεων από τις πέντε ηπείρους: αμερικανοί εργάτες της αυτοκινητοβιομηχανίας, Ινδιάνοι από τον Καναδά, γάλλοι αγρότες, βραζιλιάνοι ακτήμονες, γερμανοί οικολόγοι, άγγλοι εναλλακτικοί, άραβες μετανάστες και κάθε είδους «αντιρρησίες», δίνουν ραντεβού στο Σιάτλ... (Καθημερινή, 28/11/99).

Αυτή η αναγωγή της αναγνώρισης των δρώντων υποκειμένων στα πολιτικά και πολιτιστικά στερεότυπα της εθνικότητάς τους (βλ., για παράδειγμα, «ιταλικό ξύλο σε ελληνικό έδαφος», *Ελευθεροτυπία*, 20/7/01), στα πλαίσια ενός θεμελιωδώς ελληνοκεντρικού Τύπου,³⁰ ουσιαστικά συναρθρώνει τα χαρακτηριστικά του «πλήθους» και του «λαού»,³¹ του «ανθρώπου» και του «πολίτη», του «πλανητικού» και του «τοπικού», του «οικουμενικού» και του «εθνικού», παρόλο που οι συνεμφάσεις που συνοδεύουν την έννοια της εθνικής ταυτότητας (εδαφική κυριαρχία, αυτοδιάθεση, πολιτικά δικαιώματα,

30. Μια σειρά σχετικά πρόσφατων ερευνών, επιβεβαιώνει μια βαθιά εθνοκεντρική στάση του ελληνικού Τύπου σε σχέση με μείζονα ζητήματα της συγκυρίας: Α. Αρμενάκης, κ.ά., «Ο εθνικισμός στον ελληνικό Τύπο: το Μακεδονικό ζήτημα κατά την περίοδο Δεκεμβρίου 1991-Απριλίου 1993», *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, τχ. 89-90, 1996, σ. 188-231· Ν. Δεμερτζής - Α. Αρμενάκης, «Εθνική ταυτότητα και εθνικά θέματα στα ΜΜΕ: Η περίπτωση της ενδιάμεσης συμφωνίας μεταξύ Ελλάδας και ΠΓΔΜ στον Τύπο», *Το Βήμα των Κοινωνικών Επισημών*, τόμ. στ, τχ. 23, 1998, σ. 115-138· Δ. Χαράλαμπος, «Η φαντασιακή κοινότητα των Μέσων», στο Ρ. Παναγιωτοπούλου κ.ά. (επιμ.), *Η «Κατασκευή» της Πραγματικότητας και τα ΜΜΕ*, Αλεξάνδρεια, Αθήνα 1998, σ. 365-372· Ρ. Παναγιωτοπούλου, «Κατασκευή εθνοκεντρικών στερεοτύπων από τον Τύπο στο παράδειγμα του Μακεδονικού ζητήματος», *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, τχ. 89-90, 1996, σ. 232-274· Ρ. Παναγιωτοπούλου «Ο Τύπος και το Μακεδονικό Ζήτημα: Ενημέρωση και επιδράσεις», στο Ρ. Παναγιωτοπούλου, κ.ά. (επιμ.), ό.π. σ. 490-502· Μ. Μαδιανού «Εθνική ταυτότητα και τηλεοπτικός λόγος: Το Κόσοβο στην ελληνική τηλεόραση», στο Ν. Δεμερτζής (επιμ.), ό.π., σ. 327-366· Α. Πανταζόπουλος, *Η Δημοκρατία της Συγκίνησης. Τζιμα-Οταλάν: Αντιεκσυγχρονιστικές και Εκσυγχρονιστικές Τάσεις στο Πολιτικό Σύστημα*, Πόλις, Αθήνα 2002.

31. Τη διάκριση μεταξύ «πλήθους» και «λαού» εισαγεί ο Hobbes το 17ο αιώνα και αναδιατυπώνουν οι Μ. Hardt - Α. Negri, ό.π., σ. 147. Σύμφωνα με αυτούς «το πλήθος είναι μια πολλαπλότητα, ένα επίπεδο μοναδικότητας, ένα ανοιχτό σύνολο σχέσεων που δεν είναι ομοιογενές ούτε ταυτόσημο με τον εαυτό του και διατηρεί μια ακαθόριστη, συμπεριληπτική σχέση με όσους βρίσκονται έξω από αυτό. Ο λαός, αντίθετα, τείνει προς την εσωτερική ταυτότητα και ομοιογένεια, ενώ ταυτόχρονα τονίζει τη διαφορά του απ' ό,τι παραμένει έξω από αυτόν, και το αποκλείει. Ενώ το πλήθος είναι μια ατελής δομική σχέση, ο λαός είναι μια δομημένη σύνθεση, προετοιμασμένη για κυριαρχία».

μοναδικότητα και ανωτερότητα ενός έθνους έναντι άλλων, εθνικά συστήματα αξιών κ.λπ.) είναι λογικά ασυμβίβαστες με την οικουμενικότητα της ανθρωπίνης υπόστασης³² και αντιφάσκουν με τη θεμελιώδη αρχή του οικουμενισμού ή του ανθρωπισμού. Μ' αυτόν τον αντιφατικό και παράδοξο τρόπο, η ταυτότητα του κινήματος στον αθηναϊκό Τύπο «αιωρείται μεταξύ ενός απολυτοποιημένου σχετικισμού και μιας απολυτοποιημένης καθολικότητας».³³

β. Οι ειδήσεις: οι «Παγκόσμιες Ημέρες Δράσης κατά του Καπιταλισμού»-διαμαρτυρία, καρναβάλι και βία

Από το σημείο αυτό και μετά, το αφήγημα γύρω από την γέννηση και ανάπτυξη του κινήματος, συναντά (δηλαδή, διασταυρώνεται με ή εγκιβωτίζεται/ζεται) την αφήγηση που αφορά τις ειδήσεις σχετικά με τις «παγκόσμιες ημέρες δράσης» του κινήματος, που, ουσιαστικά, σηματοδοτούν τη μετουσίωση της αφηρημένης «διαφωνίας» σε συγκεκριμένες δράσεις διαμαρτυρίας. Όπως προαναφέρθηκε, η συσώρευση των ειδήσεων μας επιτρέπει να επισημάνουμε ότι ο Τύπος συγκροτεί ένα είδος «ημερολογίου κινητοποιήσεων» όπου κάθε αναφορά εμπεριέχει ως κεντρικά στοιχεία, συγκεκριμένους «πρωταγωνιστές»/«δρώντες», μια πόλη και μια ημερομηνία ως χώρο και χρόνο δράσης καθώς επίσης και τη δράση αυτήν καθαυτή, δηλαδή τη σύγκρουση μεταξύ των δρώντων προσώπων. Σ' αυτήν τη βάση, οι σχετικές ειδήσεις είτε συγκροτούνται ως στιγμές ενός «μιντιακού κύματος»,³⁴ είτε ως «μεγάλη» είδηση αν η συγκεκριμένη δράση υπερβαίνει την κυρίαρχη κοινωνική αναπαράσταση των παρεμφερών δράσεων. Φυσικά, εννοείται ότι οι δύο κατηγορίες δεν αλληλοαποκλείονται, αφού η «μεγάλη» ή «εντυπωσιακή» είδηση (π.χ. γεγονότα της Γένοβας) μπορεί να εντάσσεται ταυτόχρονα στη θεματική ενός «μιντιακού κύματος» («οι κινητοποιήσεις του κινήματος της αντιπαγκοσμιοποίησης») ως υποκατηγορία των διεθνών ειδήσεων:

Η αρχή έγινε το Μάιο του 1998 στο Μπέρμινγχαμ, όταν οι διαδηλωτές ζήτησαν από το G8 να παραγραφούν τα χρέη των φτωχότερων κρατών. Η

32. Π. Λέκκας, *Η Εθνικιστική Ιδεολογία. Πέντε υποθέσεις Εργασίας στην Ιστορική Κοινωνιολογία*, Κατάρτι, Αθήνα 1996.

33. Ν. Δεμερτζής, «Παγκοσμιοποίηση, κοινότητα και δημόσιος χώρος», *Επιστήμη και Κοινωνία*, τχ. 4, άνοιξη 2000, σ. 57.

34. Για τον ορισμό «media waves», βλ. Μ. Fishman, «Crime waves as ideology», στο S. Cohen - J. Young (επιμ.), *The Manufacture of News. Deviance, Social Problems and the Mass Media*, Constable, Sage, Λονδίνο 1981, (2η αναθεωρ. έκδοση), σ. 98-117.

ανισότητα στην κατανομή του παγκόσμιου πλούτου ήταν ο αρχικός και παραμένει ο βασικός στόχος των πολέμων της παγκοσμιοποίησης. Από το Μπέρμινγχαμ έως τη Γένοβα, μεσολάβησαν πολλά: Στο Σιάτλ, το Δεκέμβριο του 1999, στο επίκεντρο των αιτημάτων που διατύπωναν οι διαδηλωτές ήταν ο σεβασμός των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Στο Νταβός, την Ουάσιγκτον και τη Μελβούρνη το κίνημα κατά της παγκοσμιοποίησης έδειξε τις δυνάμεις του. Το Σεπτέμβριο 2000 στην Πράγα έδειξε τα δόντια του: Οι διαδηλωτές ήταν λιγότεροι, αλλά τα επεισόδια περισσότερα. Ακολούθησαν η Νίκαια, πάλι το Νταβός, το Κεμπέκ, το Γκέτεμποργκ, το Σάλτσμπουργκ και τώρα η Γένοβα, που φιλοξενεί το πιο ογκώδες κύμα διαδηλωτών της ιστορίας εναντίον της παγκοσμιοποίησης (*Ελευθεροτυπία*, 21/7/01).

Στο αφηγηματικό επίπεδο, τα δημοσιεύματα ακολουθούν, σε πλήρη εκδοχή, το παρακάτω σχήμα δράσεων:

Η προετοιμασία

- Αναγγελία της συνάντησης των υπερεθνικών οργανισμών σε συγκεκριμένη ημέρα και τόπο
- Αναγγελία των αντίστοιχων κινητοποιήσεων του κινήματος
- Σύндεση με προηγούμενα επεισόδια συναντήσεων κορυφής ή/και κινητοποιήσεων
- Προετοιμασία της συνόδου-εξαγγελία ημερήσιας διάταξης διαπραγματεύσεων
- Προετοιμασία των κινητοποιήσεων-εξαγγελία στόχων εκδηλώσεων διαμαρτυρίας (με τονισμό των νέων μορφών συλλογικής αλληλεγγύης μέσω του διαδικτύου ως καθοριστικού στοιχείου για τη συγκρότηση συλλογικής ταυτότητας σε αντιδιαστολή με την παρακμή των παραδοσιακών μορφών αλληλεγγύης, ταξικών, κομματικών κ.λπ.)
- Κατασκευή της κατάστασης έκτακτης ανάγκης (προετοιμασία καταστολής των εκδηλώσεων στη βάση του «φόβου για επικείμενες ταραχές»-ανάγκη επαγρύπνησης ή καταστολής-εισαγωγή της μεταφοράς του πολέμου)
- Κατασκευή του κλίματος «αγωνίας» για την έκβαση της συνάντησης/σύγκρουσης (δημοσιογραφική αξία της «εκκρεμότητας»).

Η σύγκρουση (κυριαρχία της μεταφοράς του πολέμου)

- Η άφιξη των δρώντων προσώπων στον τόπο-προβλήματα στην πρόσβαση-οργάνωση κ.λπ.
- Η δράση «μέσα»-οι διαπραγματεύσεις, ο διάλογος-συμβολική αντιπαρά-

θεση των αντιπροσώπων των χωρών-μελών (συνοδεύεται συνήθως από σκωπτικά ή κυνικά σχόλια, διατύπωση επιφυλάξεων κ.λπ., σαφής ένδειξη πολιτικής κρίσης, απώλειας εμπιστοσύνης στις πολιτικές δομές-συνδικάτα, κόμματα, κυβερνήσεις)

- Οι διαδηλώσεις «έξω»-διαμαρτυρία-καρναβάλι-βία³⁵
- Η καταστολή των διαδηλώσεων-ο ρόλος της αστυνομίας-συλλήψεις.

Λήξη της σύγκρουσης-Επαναφορά-Προσωρινή επίλυση του προβλήματος

- Απολογισμός των συζητήσεων της συνόδου-διαπραγματεύσεις/«ναυάγιο» (κρίση πολιτικής)
- απολογισμός υλικών καταστροφών-τραυματισμών και από τις δύο πλευρές-κόστος-συλλήψεις (νομιμοποίηση/απονομιμοποίηση της έκτακτης ανάγκης- καταστολής)
- το βαθύτερο νόημα/συνέπειες της διαμαρτυρίας και των συνόδων-σχολιογραφία αρθρογραφία αυτό το στάδιο μετατίθεται σε διάφορα σημεία του αφηγήματος και κυρίως στο στάδιο της προετοιμασίας, κατά τη σύνδεση με τις προηγούμενες κινητοποιήσεις, ή κατά την κατασκευή της κατάστασης έκτακτης ανάγκης).

35. Το «καρναβαλικό» στοιχείο των κοινωνικών αγώνων δεν αποτελεί βέβαια φαινόμενο των τελευταίων δεκαετιών. Εντάσσεται ήδη από τον 19ο αιώνα στο λαϊκό περιεχόμενο των εργατικών διεκδικήσεων (βλ. Γ. Κιουρτσάκης, *Καρναβάλι και Καραγκιόζης*, Κέρδος, Αθήνα 1995, σ. 161). Εντούτοις, σήμερα, με τη ραγδαία ανάπτυξη των ΜΜΕ και κυρίως της τηλεόρασης, τα γεγονότα διαμαρτυρίας έχουν να αντιμετωπίσουν ένα σύστημα εμπορευματοποίησης καθώς η διαμαρτυρία είναι εγκλωβισμένη στις πειθαρχίες της μεσοποιημένης εξ αποστάσεως επικοινωνίας (mediatisation). Επιπλέον, όπως τονίζει ο S. Zizek, η ανάπτυξη των παγκοσμιοποιημένων δικτύων ΜΜΕ απειλεί να μετασχηματίσει τη διαμαρτυρία, «αισθητικοποιώντας» τον αγώνα, εξαιτίας της ίδιας της ανάγκης της για έκθεση και δημοσιότητα, καθώς οι επιτελεστικές της δράσεις εξουδετερώνονται από την ηλεκτρονική αναπαράσταση και αναπαραγωγή (S. Zizek στο «Ψυχανάλυση, θεωρία και πολιτική. Μια συζήτηση του Slavoj Zizek με το Γιάννη Σταυραράκη», *Σύγχρονα Θέματα*, τχ. 87, σ. 17-30 και κυρίως σ. 26^ο επίσης βλ. B. Kershaw, *The Radical in Performance: Between Brecht and Baudrillard*, Routledge, Λονδίνο 1999, σ. 91). Ο Kershaw θεωρεί ότι οι περισσότερες μορφές διαμαρτυρίας, με εξαίρεση ίσως τις αυθόρμητες εκδηλώσεις βίας, διαμορφώνονται και προγραμματίζονται συνειδητά σε ό,τι αφορά τα επιτελεστικά τους στοιχεία. Απ' αυτήν την άποψη, η έννοια της αυθόρμητης εκδήλωσης δυσαρέσκειας ή πολιτικής ανυπακοής δεν είναι ποτέ τόσο αυθόρμητη και αυτό γιατί στον μεσοποιημένο κόσμο κάθε εκδήλωση διαμαρτυρίας προϋποθέτει ένα κοινό –ένα απομακρυσμένο κοινό για το οποίο επιτελούνται οι εκδηλώσεις. Διότι τα ΜΜΕ, στον βαθμό που θέλουν για τους δικούς τους λόγους να συλλάβουν μια ενδιαφέρουσα και θεαματική «είδηση», επιδιώκουν και δίνουν έμφαση στα επιτελεστικά στοιχεία μιας διαμαρτυρίας συγκροτώντας τα ως το κεντρικό της νόημα.

Αναγγελία της επόμενης συνάντησης/σύγκρουσης (σύνδεση με προηγούμενα και επόμενα επεισόδια)

- εκκρεμότητα-άγνωστη έκβαση-φόβος και αγωνία νέων συγκρούσεων.

Η ανάλυση του αφηγήματος αυτού, δίνει πολύτιμα στοιχεία για τη συγκρότηση της πολιτικής ταυτότητας του κινήματος. Ωστόσο, αν αγνοήσουμε ότι οι ειδήσεις αποτελούν ένα αφηγηματικό «υβρίδιο» που συναρθρώνει λόγους διαφόρων επιπέδων και εστιάσουμε μόνο στην ανάλυση της στοιχειώδους δομής (τάξη, αταξία, επαναφορά της τάξης), «θα γενικεύσουμε τόσο πολύ τα πράγματα που θα καταλήξουμε σε κοινοτοπίες».³⁶ Συνεπώς, η ανάλυση θα πρέπει να εξειδικεύσει μεταξύ δύο τουλάχιστον βασικών επιπέδων: το πρώτο είναι αυτό των «τυπικών ειδησεογραφικών αξιών» το οποίο συνίσταται στην επεξεργασία ενός συμβάντος με βάση τους επαγγελματικούς κανόνες και τις αντιλήψεις κοινής λογικής, ως προς το «*τι αποτελεί είδηση*» στη γλώσσα των ΜΜΕ καθώς και πώς πρέπει να γίνει η επεξεργασία του σύμφωνα με τις γενικότερες παραδοχές των επαγγελματιών ως προς τον ρόλο του Τύπου κ.λπ. το δεύτερο επίπεδο είναι αυτό των συνδεδεμένων θεμάτων και των ερμηνειών τους όπως προκύπτει από τις αφηγηματικές τεχνικές που υιοθετούνται (Hall, 1981). Η διπλή αυτή συνάρθρωση προσοδίδει την απαιτούμενη διεισδυτικότητα στο εγχείρημα της ανάλυσης της νοηματοδοτικής διαδικασίας.

Από την ανάλυση των ειδησεογραφικών αξιών προέκυψε ότι η ένταση και η έκταση των αναφορών, με την τρέχουσα σημασία της λέξης (έκταση δημοσιεύματος, θέση στο φύλλο της εφημερίδας, συνάρθρωση με άλλα δημοσιεύματα ή την πολιτική συζήτηση της συγκυρίας, άρθρα γνώμης κ.λπ.) συναρτάται:

- από το συγκεκριμένο *τόπο* της κινητοποίησης που επιλέγεται να καλυφθεί και την τρέχουσα *πολιτική και κοινωνική συγκυρία*, στοιχεία που παραπέμπουν στις αλληλένδετες έννοιες της *σημαντικότητας* και της *εγγύτητας* μιας είδησης, και
- από τη *μορφή της δημόσιας εκδήλωσης*, σε συνάρτηση με τρεις αλληλένδετους άξονες: α) τον άξονα της μαζικότητας της κινητοποίησης, β) τον άξονα της «πληβειακής-συμβολικής» επιτέλεσης ή καρναβαλικής θεατρικότητας, και, γ) τον άξονα της «βίας» (υλικές καταστροφές, σύγκρουση με την αστυνομία, τραυματισμοί, συλλήψεις). Και οι τρεις αυτοί άξονες, συνδέονται άμεσα με τη «θεατότητα» της κοινωνικής διαμαρτυρίας και την κατάληψη του

36. C. Geertz, *Η Ερμηνεία των Πολιτισμών*, Αλεξάνδρεια, Αθήνα 2003, σ. 205.

δημόσιου χώρου σε συνάρτηση με την προσπάθεια των ΜΜΕ να κατασκευάζουν «οπάνιες», «εντυπωσιακές» και «θεαματικές» ειδήσεις.

Σε ό,τι αφορά τον τόπο, φαίνεται ότι καθοριστικός παράγων εκτενούς αναφοράς είναι οι κινητοποιήσεις να πραγματοποιούνται σε μεγάλες μητροπόλεις της Δυτικής Ευρώπης και των ΗΠΑ,³⁷ επενδυμένες με ισχυρό συμβολικό φορτίο στο πολιτισμικό πλαίσιο της (μετα)νεωτερικότητας ως πολιτικά, βιομηχανικά, χρηματιστηριακά, τεχνολογικής αιχμής κ.λπ. κέντρα, και όχι στην περιφέρεια (στον λεγόμενο «Τρίτο Κόσμο»). Το δεδομένο αυτό παραπέμπει αφενός στη δημοσιογραφική αξία της «εγγύτητας» και αφετέρου στην εξάρτηση των μέσων από τα διεθνή ειδησεογραφικά πρακτορεία και τα δορυφορικά κανάλια. Η έννοια της εγγύτητας, προϋποθέτει κάποια συναίνεση ως προς το τι σημαίνει «κοντά» και τι σημαίνει «μακριά» για τα ΜΜΕ, ορισμοί της απόστασης που δεν είναι σχεδόν ποτέ αξιολογικά ουδέτεροι. Όπως τονίζουν οι Elliott κ.ά.³⁸ η προϋπόθεση της εγγύτητας στην πραγματικότητα ταυτίζεται με την κοινωνική, πολιτισμική και ιδεολογική εγγύτητα που δεν είναι απαραίτητα γεωγραφική: π.χ. εγγύτητα μεταξύ των χωρών της «Δύσης» σε αντιδιαστολή με αυτές της περιφέρειας, μεταξύ «αναπτυγμένων»/«πολιτισμένων» χωρών ή λαών σε αντιπαράθεση με τους «υπανάπτυκτους»/«φτωχούς» λαούς, ή ακόμα μεταξύ επαρχίας /πρωτεύουσας κ.λπ.³⁹ Σε ό,τι αφορά συγκεκριμένα το αντικείμενο της εργασίας αυτής, είναι ενδιαφέρον να τονιστεί ότι η εγγύτητα λειτουργεί σε δύο τουλάχιστον επίπεδα. Στο πρώτο, δεδομένης της ελληνοκεντρικότητας του αθηναϊκού Τύπου, γεγονότα εθνικού ενδιαφέροντος, υποβαθμίζουν τις ειδήσεις που αφορούν τις κινητοποιήσεις

37. Υπάρχει γραφιστική αναπαράσταση του ημερολογίου αυτού με τη μορφή πολεμικού χάρτη σε τρεις τουλάχιστον εφημερίδες (*Ελευθεροτυπία*, *Ε.Τ.* και *Απογευματινή*). Για παράδειγμα, στον χάρτη που δημοσιεύει η *Ελευθεροτυπία* στις 21/7/04 υπάρχουν εννέα σημεία σύγκρουσης πάνω στον χάρτη της Ευρώπης και τρία πάνω στον χάρτη του βόρειου ημισφαιρίου της υδρογείου όπου απεικονίζονται οι ΗΠΑ. Τα σημεία σύγκρουσης, με βάση τους εικονογραφικούς κώδικες των κόμικς, σχεδιάζονται ως κόκκινες «εκρήξεις» στις θέσεις των πόλεων όπου πραγματοποιήθηκαν οι κινητοποιήσεις του κινήματος κατά υπερεθνικών οργανισμών. (Βλ. παρόμοιους χάρτες σε κάθε γεωγραφική περιοχή που υπάρχει ένοπλη σύγκρουση όπως π.χ. στο Ιράκ).

38. P. Elliott, κ.ά., «“Terrorism” and the state: a case study of the discourse of television», στο R. Collins κ.ά. (επιμ.), *Media, Culture and Society. A Critical Reader*, Sage Publications, Λονδίνο 1986, σ. 264-286, ειδικότερα σ. 271.

39. Έτσι, ένα ατύχημα ή ένας σεισμός στις ΗΠΑ θ' απασχολήσει τα ελληνικά ΜΜΕ πολύ περισσότερο από το ίδιο συμβάν στην Αλγερία, ο θάνατος τεσσάρων ατόμων σε ατύχημα στο αεροδρόμιο στο Παρίσι είναι μεγαλύτερη είδηση από το θάνατο 240 ατόμων σε ναυάγιο στο Μπαγκλαντές (βλ. *Ελευθεροτυπία*, 24/5/04, σ. 14) κ.ο.κ.

στον διεθνή χώρο στη συγκεκριμένη χρονική περίοδο (π.χ. ναυάγιο του Σάμινα, εντόπια τρομοκρατία, πολιτική οκανδαλολογία κ.λπ.). Στο δεύτερο επίπεδο, η έμφαση στις κινητοποιήσεις στις δυτικές χώρες, η τιτλοφόρηση, τα ομιλούντα υποκείμενα και οι αφηγητές, κατασκευάζουν μια συνάρθρωση «εθνικού» και «παγκόσμιου», «πλανητικού» και «τοπικού», «κοντινού» και «μακρινού» κ.λπ. που, ενώ στο ρητό επίπεδο εμφανίζει την ανθρωπότητα ως ενιαία κοινότητα με κοινή μοίρα, στην πραγματικότητα υποκρύπτει μια τριπλή ιεραρχική κατηγοριοποίηση. Η ιεράρχηση αυτή η οποία καθορίζει το συνδυαστικό επίπεδο των ειδήσεων, αποκρυσταλλώνεται στις σχέσεις αφηγητή και δρώντων προσώπων. Στην «κορυφή» βρίσκονται τα μεσαία στρώματα του δυτικού κόσμου, κοσμοπολίτες πολιτικοποιημένοι διανοούμενοι, φοιτητές, οικολόγοι, ακτιβιστές και συνδικαλιστές οι οποίοι αποτελούν κατά κανόνα τα ομιλούντα υποκείμενα του αφηγήματος αλλά και τους πρωταγωνιστές των δημόσιων εκδηλώσεων. Ακολουθούν οι κοινωνικά αποκλεισμένοι του δυτικού κόσμου, μετανάστες, μειονότητες, μακροχρόνια άνεργοι, γυναίκες, εργάτες, ευάλωτες κοινωνικές κατηγορίες κ.λπ. που παρέχουν μαζικότητα στις δημόσιες εκδηλώσεις και εκπροσωπούνται από τα ομιλούντα υποκείμενα και διάφορες οργανώσεις και συνδικάτα, ενώ στο τέλος τοποθετείται ο «Τρίτος Κόσμος» που «απουσιάζει» και «σιωπά» στο αφήγημα άρα δεν συνιστά «υποκείμενο» δράσης και δικαιωμάτων αλλά εντούτοις, λειτουργεί ως «αντικείμενο» προστασίας καθώς οι κινητοποιήσεις και τα αιτήματα γίνονται κατά κανόνα στο όνομά του.

Στη Γένοβα πρωταγωνιστές θα είναι οι «επικίνδυνες τάξεις» της Ευρώπης. Αυτές θα συγκρουστούν και για λογαριασμό των Τσιάπας, των Αφρικανών που πεθαίνουν από AIDS γιατί το κόστος της θεραπείας είναι απαγορευτικό γι' αυτούς, των αγροτών του Τρίτου Κόσμου που ξεκληρίζονται από τη λαίλαπα της «ανάπτυξης». Αυτοί θα πολεμήσουν για τα 30.000 παιδιά που πεθαίνουν κάθε μέρα από ασιτία και από ασθένειες που είναι ιάσιμες στον «πολιτισμένο κόσμο». Οι πόλεις-φρούρια, όπως γράφει ο Adriano Sofri, δεν πέφτουν σχεδόν ποτέ από τους στρατούς που τους πολιορκούν. Πέφτουν σχεδόν πάντα από μέσα (*Το Βήμα*, 15/7/01).

Σε ό,τι αφορά τη μορφή των κινητοποιήσεων, είναι κοινός τόπος ότι τα μέσα ακολουθούν τη δράση στα άκρα. Όπως πειστικά αναφέρει ο Ζενέλς:⁴⁰

40. Π. Ζενέλς, *Ρεαλισμός και Εικόνα. Από το Cinema-Vérité στο Reality Show της Νέας Τηλεόρασης*. Επίμετρο: Π. Παπαδόπουλος «Reality Show: Ο Νέος Μύθος της Τηλεόρασης», Σέλας, Αθήνα χ.χ., σ. 78.

«αν κάτι είναι δραματικό μετάδωσε το, αν δεν είναι τότε δραματοποιήσε το. Αν δεν μπορεί να δραματοποιηθεί, τότε δεν είναι σημαντικό». Συνεπώς, ενώ το ρεπερτόριο των πολιτικών δράσεων των κοινωνικών κινημάτων διευρύνεται συνεχώς και περιλαμβάνει, από τη δεκαετία του 1970 και μετά, μια τεράστια γκάμα κλασικών και νέων μορφών δράσης,⁴¹ η πιθανότητα της αναφοράς μιας δημόσιας εκδήλωσης του κινήματος καθώς επίσης και η χωρική και χρονική έκταση της αναφοράς αυξάνει σε συνάρτηση με τις ισχύουσες δημοσιογραφικές αξίες. Δηλαδή, μόνον αν η αφήγηση του συμβάντος μπορεί να θεμελιωθεί πάνω στις αρχές της *σύγκρουσης*, της *σπανιότητας*, της *εκρηκτικότητας*, της *βιαιότητας*, της *εκκρεμότητας* (προβληματική ή άγνωστη έκβαση), της *συγκίνησης* (συναίσθημα, πάθος), της *βαρύτητας των επιπτώσεων* (πόσο επηρεάζει μια κινητοποίηση, ποιο το κόστος των καταστροφών, θάνατος κ.λπ.) και της *θεαματικότητας* («πληθειακή-συμβολική» επιτέλεση ή καρναβαλική θεατρικότητα). Καθοριστικό ρόλο εδώ παίζουν, όχι τα συμβάντα αυτά καθεαυτά, όσο οι μορφολογικές στρατηγικές των εφημερίδων, οι φωτογραφικές επιλογές, η τιτλοφόρηση, η αφηγηματοποίηση των δράσεων, η προοπτική του αφηγητή κ.λπ.

Περνώντας τώρα στα καθεαυτό αφηγηματικά στάδια, είναι σημαντικό ότι στο πρώτο αφήγημα, με απλουστευτικούς όρους, το πλήθος (οι άνθρωποι) συνιστά τον ήρωα της αφήγησης που μετασχηματίζεται σε κίνημα προκειμένου να καταδιώξει τον κοινό εχθρό (τους πλούσιους, τους αφεντάδες κ.λπ.) με τελικό στόχο την ισότητα και τη δικαιοσύνη, δηλαδή τη μεταρρύθμιση ή την κοινωνική μεταβολή. Κοντολογίς, η εξέγερση και η πάλη του κινήματος, σε αφηρημένο συμβολικό επίπεδο, νομιμοποιούνται γιατί ουσιαστικά αποτελούν ανταπόδοση και άμυνα σε μια αδικία ή σε μια επίθεση που υφίσταται συνεκδοχικά όλη η ανθρωπότητα από τον κοινό εχθρό. Όπως τονίζει ο Bauman,⁴²

...η αδικία φαίνεται να είναι προγενέστερη έννοια στην ηθική του λαού και εν αντιθέσει η «δικαιοσύνη» το κύριο παραγωγό της [...] δικαιοσύνη σημαίνει επανόρθωση, ανάκτηση των χαμένων δυνάμεων, αποκατάσταση της ζημίας, αποζημίωση για τα δεινά που υπέφερε κανείς –διόρθωση της στρέβλωσης που προκάλεσε η άδικη πράξη...

Αντίθετα, στο δεύτερο αφήγημα, η σύγκρουση αποκτά ένα *αμφίσημο* νόη-

41. D. Della Porta - M. Diani, *Social Movements: an Introduction*, Blackwell, Οξφόρδη 1999, σ. 165-192.

42. Z. Bauman, *Η Μετανεωτερικότητα και τα Δεινά της*, Ψυχογιός, Αθήνα 2002, σ. 117.

μα καθώς το «πρόβλημα» δεν διατυπώνεται με όρους επανόρθωσης μιας αδικίας ή επιδίωξης της κοινωνικής μεταβολής, αλλά εντάσσεται σ' ένα σχέδιο «επιθετικής» στρατηγικής του κινήματος που στοχεύει στη βίαιη ματαίωση των διασκέψεων κορυφής και την ανατροπή της καθημερινής κανονικότητας της ζωής της πόλης. Η αμφισβησία της δράσης προέρχεται από δύο αλληλένδετες πηγές σημασιών που συνδέονται άμεσα με τη λογική του σχήματος «ανατροπή και αποκατάσταση της τάξης»: η πρώτη αφορά, τις εναλλακτικές λύσεις που έχει, σύμφωνα με τον Bremond,⁴³ θεωρητικά ο υφιστάμενος την επίθεση: τη φυγή, τη διαπραγμάτευση δηλαδή την ειρηνική επίλυση ή την εχθρική σχέση. Ο ειδησεογραφικός λόγος, μέσω της κατασκευής της «κατάστασης έκτακτης ανάγκης» και της μεταφοράς του «πολέμου» συγκροτεί ως μοναδική προτεινόμενη ή ως τελικά κυριαρχούσα λύση την εχθρότητα και τη βία που νοηματοδοτείται –πρωτίστως– σε αντιδιαστολή με τον νόμο και την τάξη. Προς αυτήν την κατεύθυνση δρουν ενισχυτικά όλα τα μορφολογικά στοιχεία του λόγου που απομονώνουν, θεαματικοποιούν και δραματοποιούν συγκεκριμένες «στιγμές διαμαρτυρίας», όχι απλώς ως συνεκδοχές της ευρύτερης κοινωνικής δυσareσκείας και άρνησης της παθητικότητας, αλλά ως μετωνυμίες της αταξίας, της απειλής, της καταστολής και της ανεξέλεγκτης βίας. Αλληλένδετη είναι η δεύτερη πηγή σημασιών, η οποία συνίσταται στη συνεχή παρείσφρηση στην αφήγηση της συζήτησης ως προς τα όρια της νόμιμης διαμαρτυρίας (το δικαίωμα στη πολιτική ανυπακοή και τη δυναμική αμφισβήτηση), και τη νομιμότητα της κρατικής βίας και καταστολής. Η συζήτηση αυτή κατασκευάζει και νοηματοδοτεί ακατάπαυστα μια διχοτόμηση μεταξύ «διαλόγου» και «αναταραχής», «ορθού λόγου»/«νόμου» και «βίας», «αποδεκτής “πολιτισμένης” διαμαρτυρίας» και «ανεξέλεγκτης επιθετικότητας». Ακόμα και όταν αμφισβητείται ρητά η νομιμότητα της έκτασης ή έντασης της αστυνομικής δράσης δεν παύει «η βία να βρίσκεται στο άλλο άκρο της πειθούς» (Clausewitz)⁴⁴ και να αντιπροσωπεύει το κατεξοχήν μη πολιτικό, το ανόρθολογικό ή το εγκληματικό. Συνεπώς, σε όλη την εξεταζόμενη περίοδο οι διαδηλώσεις σημαίνουν αναταραχή/επιδείνωση με άμεσες και έμμεσες συνέπειες για την οικονομία, το κοινό, τη δημοκρατία, τον νόμο κ.λπ., ενώ η επαναφορά στην καθημερινότητα συνεπάγεται βελτίωση, άρα η «επίλυση» στηρίζεται και στοχεύει στην «αποκατάσταση της τάξης και της ειρήνης». Μ'

43. C. Bremond «Η λογική των αφηγηματικών πιθανοτήτων», στο Β. Καλλιπολίτης (επιμ.), *Θεωρία της Αφήγησης*, Εξάντας, Αθήνα 1991, σ. 125-157 και ειδικά σ. 153.

44. Αναφέρεται στο Α. Giddens, *Πέραν της Αριστεράς και της Δεξιάς. Το Μέλλον της Πιζοσαστικής Πολιτικής*, Πόλις, Αθήνα 1999, σ. 364.

αυτόν τον τρόπο, απ' τη μια πλευρά, αναγνωρίζεται το δικαίωμα στη δημόσια εκδήλωση της πολιτικής διαφωνίας και, απ' την άλλη, προτάσσεται η ηθική της ειρηνικής επίλυσής της. Παράλληλα, συσκοτίζεται το γεγονός ότι το δίκαιο, ο νόμος είναι ο «κώδικας της οργανωμένης δημόσιας βίας» και ότι η «κοινωνική ειρήνη, στην πραγματικότητα, είναι νομική ειρήνη».⁴⁵ Ακριβώς αυτή η διαδικασία συγκρότησης της κοινωνικής πραγματικότητας αποτελεί μια αρκετά πειστική ένδειξη ότι ο αθηναϊκός Τύπος τελικά εγκαθιδρύει μια πολύ μεγαλύτερη σύγκλιση ανάμεσα στην «οπτική» «των πολέμιων της παγκοσμιοποίησης» και αυτήν των «υπερασπιστών του νεοφιλελευθερισμού».

4. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Η συνοπτική αυτή παρουσίαση των δύο αλληλένδετων αφηγημάτων στον αθηναϊκό Τύπο, προφανώς δεν εξαντλεί τον πλούτο των σημασιοδοτικών στρατηγικών και των αφηγηματικών τεχνικών που επιστρατεύει ο Τύπος στο εγχείρημα της παραγωγής επίκαιρων και ενδιαφερουσών ειδήσεων γύρω από το κίνημα της αντιπαγκοσμιοποίησης. Στην πραγματικότητα, είναι ξεκάθαρο ότι ο τρόπος με τον οποίο ο Τύπος επιχειρεί να εξηγήσει ή «προσποιείται» ότι «κατανοεί» ένα κοινωνικό φαινόμενο –την εμφάνιση και την ανάπτυξη του κινήματος– και αφηγείται και «εξοικειώνει» τους αναγνώστες του με τη δράση του, δεν συγκροτεί μια ενιαία συνεκτική εικόνα, αλλά περισσότερο μια κακοφωνία⁴⁶ και ένα συμπίλημα ετερόκλητων στοιχείων κατά την γκραμισιανή έννοια της κοινής λογικής. Επιπλέον, οι διαφορετικές αφηγηματικές τεχνικές, η μετατροπή της οπτικής γωνίας του αφηγητή και οι ειδοσιογραφικές αξίες των δύο βασικών κειμενικών ειδών του αθηναϊκού Τύπου που εξετάστηκαν, «διανέμουν» δύο τουλάχιστον σχήματα δράσης στα δρώντα υποκείμενα που οδηγούν στην αμφισημία του νοήματος της ταυτότητάς τους. Ωστόσο, ακόμη κι αν απουσιάζει ένας ικανός βαθμός θεωρητικής, πολιτικής ή ακόμη λογικής συνοχής στον αθηναϊκό Τύπο (αλλά και σε μια εφημερίδα ή σε ένα ημερήσιο φύλλο μόνο) και η νοηματοδότηση παραμένει πάντα μια ανοιχτή διαδικασία, η σταθερότητα των λειτουργιών των αφηγημάτων παρέχει την απαιτούμενη συναρθρωτική αρχή στην αναπαράσταση του κινήματος της αντιπαγκοσμιοποίησης.

45. Ν. Πουλαντζάς, *Το Κράτος, Η Εξουσία, ο Σοσιαλισμός*, Θεμέλιο, Αθήνα 1984.

46. M. Angenot, *La Parole Pamphlétaire. Typologie des Discours Modernes*, Payot & Rivages, Παρίσι 1982.

Σε γενικές γραμμές φαίνεται, έστω και με μορφή ελλειπτική και υβριδική, ότι στον αθηναϊκό Τύπο η συλλογική ταυτότητα του κινήματος, ως διαδικασία κατασκευής ενός συστήματος δράσης⁴⁷ και ως αντίδραση/αντίσταση στις διαδικασίες της παγκοσμιοποίησης, συντίθεται από ορισμένα διακριτά στοιχεία όπου συνδυάζονται ένα συνονθύλευμα από «μεταμοντέρνα» θέματα με ένα «νεωτερικό/φιλελεύθερο» πυρήνα. Απ' τη μια, λοιπόν, πλευρά, η ταυτότητα του κινήματος, η οποία θεμελιώνεται στη συνάρθρωση ορθολογικών «εργαλειακών» αιτημάτων (π.χ. αναδιανομή του παγκόσμιου πλούτου) και μη διαπραγματεύσιμων αιτημάτων (αξιοπρέπεια, δικαιοσύνη, ειρήνη, προστασία περιβάλλοντος κ.λπ.), κλονίζει τις βεβαιότητες του παρελθόντος ως προς τον ταξικό προσδιορισμό των ατόμων. Η τάξη, δηλαδή, δεν φαίνεται να έχει κάποια χρησιμότητα ως μηχανισμός ταυτοποίησης των δρώντων υποκειμένων σε τοπικό, εθνικό ή παγκόσμιο επίπεδο. Στη θέση της αναδύεται η φιλελεύθερη, κατ' ουσίαν, ρητορική για την ανθρωπότητα ως σύνολο εξατομικευμένων έλλογων δρώντων υποκειμένων –το *πλήθος* των Hardt & Negri.⁴⁸ Συνεπώς, η ενότητα του κινήματος θεμελιώνεται στη συγκρότηση ενός κοινού παγκόσμιου εχθρού και στη συμμετοχή στην αφηρημένη έννοια της ανθρωπίνης κοινότητας (της ανθρωπότητας),⁴⁹ δηλαδή στην οικουμενική ουσία του ανθρώπου.⁵⁰ Φαίνεται, λοιπόν, ότι μέσα από την έμφαση στην κοι-

47. A. Melucci, «The symbolic challenge of contemporary movements», *Social Research*, τόμ. 52/4, 1985, σ. 789-816.

48. Βλ. M. Hardt - A. Negri, *ό.π.* Υπενθυμίζεται ότι στα πλαίσια της ελληνοκεντρικότητας του αθηναϊκού Τύπου αλλά και της ιδιαίτερης σχέσης της *Ελευθεροτυπίας* με τη ρητορική της ελληνικής μετεμφυλιακής Αριστεράς και την ιδιαίτερη «πατριωτική»/«ουμανιστική» κληρονομιά της, στην κατασκευή του κινήματος τα χαρακτηριστικά του «πλήθους» συναρθρώνονται με αυτά του «λαού», του «ανθρώπου» με του «πολίτη», του «οικουμενικού» με του «εθνικού» κ.λπ., παρότι οι συνεμφράσεις που συνοδεύουν την έννοια της εθνικής ταυτότητας είναι λογικά ασυμβίβαστες με την οικουμενικότητα της ανθρωπίνης υπόστασης και αντιφάσκουν με τη θεμελιώδη αρχή του οικουμενισμού ή του χριστιανικού ή ορθολογιστικού ανθρωπισμού.

49. Ακόμη και αν σε ένα άλλο επίπεδο οι ειδιογεωγραφικές πρακτικές υπονομεύουν αυτόν τον οικουμενισμό προτάσσοντας την ιεραρχία και το «δυτικό» βλέμμα στην κοινωνική πραγματικότητα.

50. Σε αντίθεση με τη θεωρητική τάση που υποστηρίζει ότι οι σύγχρονες ταυτότητες «αποκεντρώνονται» και κατακερματίζονται, υπονομεύοντας, από τη μία, την αίσθηση του εαυτού μας ως ολοκληρωμένου υποκειμένου (καθώς υπάρχουν αντιφατικές ταυτότητες που τραβάνε προς διάφορες κατευθύνσεις μεταβάλλοντας τις ταυτίσεις μας συνεχώς) και, από την άλλη, αποκεντρώνοντας τα άτομα από τον χώρο τους στο πολιτιστικό και κοινωνικό χώρο (S. Hall, *ό.π.*, σ. 402), στον αθηναϊκό Τύπο δεν υπονομεύεται ποτέ η ουσιοκρατική έννοια του ανθρώπινου προσώπου ως ενιαίου και κεντρικού ατόμου και η ταυτότητά του παραμένει αναλλοίωτη και μη διαπραγματεύσιμη.

νή ανθρώπινη μοίρα και τη γενίκευση των καταστροφικών συνεπειών της παγκοσμιοποίησης τα «παραδοσιακά» προβλήματα της τάξης προσλαμβάνουν για τον αθηναϊκό Τύπο πλέον τον χαρακτήρα των προβλημάτων που περιβάλλουν το ανθρώπινο γένος ως τέτοιο.⁵¹ Συνεπώς, το κίνημα της αντιπαγκοσμιοποίησης εντάσσεται στο «προ-πολιτικό» ή «μετα-πολιτικό», «μεταταξικό» διευρυμένο πεδίο της πολιτικής της μετανεωτερικότητας (φύλο, σεξ, περιβάλλον, υγεία, φυλή κ.λπ.) όπως επανοριοθετείται μετά τη δεκαετία του 1960 και την ανάπτυξη των νέων κοινωνικών κινήματων, τις μελέτες του Foucault κ.λπ. και που, υπερβαίνοντας τη στενή έννοια των κομματικών αντιπαράθεσεων ή των εργατικών διεκδικήσεων ως κλασικών σχημάτων εκπροώπησης, περιλαμβάνει μια μεγάλη ποικιλία συλλογικοτήτων, δράσεων και πρακτικών.⁵²

Απ' την άλλη, η εμφατικά τονισμένη ετερογένεια του «πολύχρωμου πλήθους» κατά της παγκοσμιοποίησης προσδιορίζεται από τα πεδία που οριοθετούν «εκείνες οι πλευρές της ταυτότητας που προκύπτουν από την “ένταξή” μας σε ξεχωριστούς εθνοτικούς, φυλετικούς, γλωσσικούς, θρησκευτικούς και πάνω απ' όλα εθνικούς πολιτισμούς».⁵³ Βέβαια, η «εμμονή» όλων των δημοσιευμάτων στη διαφορετικότητα και την πολυπολιτισμικότητα των συμμετεχόντων, αφού δεν συνδέεται ποτέ με το ζήτημα της ισχύος, «αποτελεί μια ρητορική που εγκωμιάζει τη διαφορά ως τέτοια και αποκρύπτει τη σχέση ανάμεσα σε διαφορές και ανισότητες».⁵⁴ Πράγματι, η σύνδεση με τα ζητήματα της κοινωνικής ανισότητας γίνεται με όρους κοινωνικού αποκλεισμού μέσω των ασαφών ανιστορικών κατηγοριών των «φτωχών» ή «αδικημένων» και των «πλουσίων», παρόλο που η αναγκαιότητα της χάραξης ενός τέτοιου

51. Βλ. C. Offe, «Η πολιτική σε μια σύνθετη κοινωνία. Οκτώ απαντήσεις στον Giacomo Maggamao», *Λεβιάθαν*, τχ. 1, 1988, σ. 139-151 και ειδικά σ. 148. «...Αν κατανοήσουμε την “παγκοσμιοποίηση” ως μια πολυσύνθετη διαδικασία καπιταλιστικής ολοκλήρωσης και άρα ως μια διαδικασία που χαρακτηρίζεται από πρωτοφανή κινητικότητα του κεφαλαίου, τότε θα βλέπαμε ότι οι “νικητές” και οι “ηττημένοι” της παγκοσμιοποίησης είναι κοινωνικές ομάδες και τάξεις τόσο στις “αναπτυγμένες” κοινωνίες όσο και στο λεγόμενο Τρίτο Κόσμο. Αυτό είναι μια πραγματικότητα που μας θυμίζουν καθημερινά τόσο η διεύρυνση της φτώχειας στις “ευημερούσες” κοινωνίες του “Βορρά” όσο και η εξαθλίωση στον αναπτυσσόμενο “Νότο” καθώς και η δραματική και χωρίς προηγούμενο διεύρυνση των κοινωνικών ανισοτήτων σε κάθε γωνία του πλανήτη» (Μ. Σπουρδαλάκης, *Βιβλιοθήκη, Ελευθεροτυπία*, 23/07/2004).

52. Χ. Λυριντζής, «Περί εξουσίας: ο Φουκώ και η ανάλυση μιας επίμαχης έννοιας», *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, τχ. 86, 1995, σ. 3-20, ειδικά σ. 9.

53. Βλ. S. Hall, *ό.π.*, σ. 401.

54. Βλ. A. Melucci, *Κουλτούρες στο Παιχνίδι. Διαφορές για να Συμβιώνουμε*, Gutenberg, Αθήνα 2002, σ. 137.

«συνόρου» έρχεται σε σύγκρουση με την οικουμενική ρητορική του Τύπου. Ακόμη και όταν γίνεται επιθετική κριτική στην κοινωνική τάξη πραγμάτων, υπόρρητα υπονοείται ότι τα «συμφέροντα» των διάφορων κοινωνικών ομάδων, εφόσον δεν υπάρχει ταξική σχέση, είναι ισοδύναμα και τα διάφορα αιτήματα θα μπορούσαν να «ικανοποιηθούν» εξίσου. Αυτό το στοιχείο επιβεβαιώνει ότι στον αθηναϊκό Τύπο κυριαρχεί «η εικόνα για τα “καραβάνια πολιτών” που ο Richard Falk οραματίζεται ότι θα ανήκουν σε μια αόρατη πολιτική κοινότητα αποτελούμενη από τις ελπίδες και τα όνειρά τους».⁵⁵

Σε ό,τι αφορά, τώρα πιο στενά, τη δράση του κινήματος και των μέσων που χρησιμοποιεί για την επίτευξη των σκοπών του, ενώ η πολιτική ανυπακοή με μη βίαια μέσα μοιάζει να «κερδίζει» έδαφος ως τρόπος έκφρασης της πολιτικής διαφωνίας και αντιπαράθεσης, αντίθετα η «βία» (φθορά ξένης παρουσίας, σύγκρουση με την αστυνομία κ.λπ.) ως ανορθολογική και μη πολιτική, τίθεται εκτός του εύρους της δημόσιας σφαίρας καθώς δεν καταφάσκει με τις αρχές που διέπουν την έννομη τάξη. Έτσι, οι διαδηλώσεις του κινήματος της αντιπαγκοσμιοποίησης, ενσωματωμένες στις «παραδοσιακές» ειδοσεογραφικές αφηγηματικές συμβάσεις και στα κειμενικά συμφραζόμενα της ταυτόχρονης υπερπροβολής και απόρριψης του συγκρουσιακού ή βίαιου χαρακτήρα της συλλογικής δράσης, λειτουργούν θεμελιωδώς μεταφορικά, δηλαδή περισσότερο ως σύμβολο απ' ό,τι ως σημείο: αυτό συνεπάγεται ότι ο Τύπος δεν μας δίνει τόσο μια περιγραφή ή μια εικόνα ενός αντικείμενου, αλλά μας υποδεικνύει ποιες εικόνες να ψάξουμε μέσα στην πολιτισμικά κωδικοποιημένη εμπειρία μας προκειμένου να προσδιορίσουμε πώς πρέπει να αισθανόμαστε για το αντικείμενο αυτό, δηλαδή μεταβάλλει το «πραγματικό» σε αντικείμενο επιθυμίας και μας εγκαλεί να συμμετάσχουμε σ' ένα ηθικό σύμπαν.⁵⁶ Επομένως, από αυτήν την άποψη, η συνάρθρωση μεταξύ των γενικόλογων διακηρύξεων περί «ανθρώπινων δικαιωμάτων και αξιών» στο πλαίσιο της πολυπολιτισμικότητας των παγκοσμιοποιημένων κοινωνιών και των παραδοσιακών «μετα-αφηγήσεων» για την κοινωνική πάλη και τους κοινω-

55. R. Falk, *On Human Governance*, Cambridge, 1995 (αναφέρεται στο C. Mouffe, *Το Δημοκρατικό Παράδοξο*, Πόλις, Αθήνα 2004, σ. 111). Η «υμνολογία του πλήθους, της νομαδικής υποκειμενικότητας», υποστηρίζει ο Žizek (*ό.π.*, σ. 27), ταιριάζει απόλυτα με τον σύγχρονο καπιταλισμό, όχι μόνο επειδή έχει τη δύναμη να ενσωματώνει τα πάντα, αλλά γιατί «οι σημερινοί ηγεμονικοί λόγοι όχι μόνο ανέχονται το πλήθος και την πολλαπλότητα, αλλά ενεργητικά τα παράγουν».

56. J.S. Ettema - T.L. Glasser, «Narrative form and moral force: the realization of innocence and guilt through investigative journalism», *Journal of Communication*, τόμ. 38, τχ. 3, 1988, σ. 8-26 ειδικά σ. 11.

νικούς αγώνες ως μέσα για τον ριζικό κοινωνικό μετασχηματισμό με όρους όμως άρνησης της βίας και κατάφασης της ειρηνικής διαμαρτυρίας, προσδίδει στον λόγο της «αντιπαγκοσμιοποίησης» αντιφατικό χαρακτήρα και έναν υψηλό βαθμό ασάφειας που επηρεάζεται σημαντικά από τη συγκυρία αλλά και τους καταναγκασμούς που επιβάλλουν οι δημοσιογραφικές πρακτικές κατασκευής των ειδήσεων. Μ' άλλα λόγια, η προοπτική της «αντιπαγκοσμιοποίησης», όπως συγκροτείται στις αθηναϊκές εφημερίδες, πολύ συχνά «αυτοεγκλωβίζεται» ανάμεσα στις αντιφάσεις των διακηρυγμένων απόψεων και του συνδηλωτικού νοήματος των δημοσιευμάτων. Κάποια δημοσιεύματα «καταφέρνουν» μέχρι ένα σημείο, μέσω των αφηγηματικών τους στρατηγικών, να μεταβιβάσουν την ευθύνη αυτών των «ανακολουθιών» στις πηγές των ειδήσεων και στην πολυσημία του ίδιου του κινήματος. Ο αθηναϊκός Τύπος δεν παύει όμως να αμφιταλαντεύεται μεταξύ όλων εκείνων των καθημερινών τεχνικών, εμπορικών και αισθητικών καταναγκασμών και επιταγών μιας εφημερίδας tabloid που εξ ορισμού στηρίζεται απ' τη μια σε μια δημοσιογραφία εντυπωσιασμού και σ' ένα σύστημα κατασκευής «ενδιαφεροσών» ειδήσεων που προβάλλει αδιάκοπα μια αρνητική εικόνα για τον βίαιο διαδηλωτή στα συμφραζόμενα της ανατροπής και της επαναφοράς της τάξης, και απ' την άλλη στην «αυτοεικόνα» της μαχητικής κοινωνικής δημοσιογραφίας η οποία στη βάση ενός «λαϊκού αντιφιλελευθερισμού» «αμφισβητεί» το φιλελεύθερο αναπτυξιακό όραμα.⁵⁷

Όπως τονίζει, σε άλλο πλαίσιο, ο Milliband,⁵⁸ ο Τύπος «αμφισβήτησης» μπορεί κάλλιστα να επιδεικνύει μια ριζοσπαστική δυσανασχέτηση απέναντι σε κάθε είδους «κατεστημένο», αλλά, «στην πραγματικότητα αυτός ο οργανωμένος ριζοσπαστισμός δεν είναι παρά μια επίδειξη ύφους. Πίσω από την εικονοπλαστική ανευλάβεια και τον δημαγωγικό λαϊκισμό κρύβεται μια εντυπωσιακή κενότητα τόσο ως προς τη διάγνωση όσο και ως προς τη θεραπεία. Ο θόρυβος που γίνεται είναι τρομακτικός αλλά η μάχη ανυπόστατη».

57. Παρότι, κατά κανόνα, αυτές οι δύο προσεγγίσεις τηρούν σελιδοποινητικές τις αποστάσεις τους, μένει να διερευνηθεί αν αυτές οι αντιφάσεις είναι ικανές να δημιουργήσουν την απαιτούμενη ρωγμή στις καθουχαστικές βεβαιότητες του κυρίαρχου λόγου και τις προϋποθέσεις μιας πιο ενεργητικής ανάγνωσης ή αν μέσω της ασάφειας και της ασυνέπειας απλώς «μπερδεύονται» τόσο πολύ οι νοηματοδοτικές δομές του Τύπου που τα πάντα μένουν αμφίσημα, αναπάντητα και εκκρεμή.

58. R. Milliband, *Το Κράτος στην Καπιταλιστική Κοινωνία*, Πολύτυπο, Αθήνα 1984, σ. 291.